

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМДІ ДАМУДЫҢ ҰЛТТЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ**

**АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕРДІ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
(есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға
арналған)**

Әдістемелік ұсынымдар

Алматы, 2024

УДК376
ББК 74.3
А-80

Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық-ғылыми практикалық орталығының ғылыми-әдістемелік кеңесімен мақұлданған және ұсынылған (№45 хаттама, 26 қыркүйек 2024 жыл).

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Арнайы және инклюзивті білім беру департаменті бекіткен және пайдалануға ұсынған (хат № 07-1-07-4/1225-И 18.02.2025)

Құрастырушы-авторлар:

К.Н.Ахмедиева - магистр, Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының әдіскері

А.А.Байбулатова - магистр, Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығы оқу-әдістемелік бөлімінің жетекшісі

А.Н. Стыбай – магистр, Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының педагог- практигі

Рецензенттер:

Бекбаева З.Н. – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ қауымдастырылған профессоры
Махадилова М.С. – магистр, педагог-зерттеуші, Алматы қ-сы ББ «№5 арнайы мектеп-интернат» КММ сурдопедагогі

Арнайы мектептерді оқу-әдістемелік қамтамасыз ету (есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған) Әдістемелік ұсынымдар: /Құрастырушылар Ахмедиева К.Н., Байбулатова А.А., Стыбай А.Н. – Алматы: АИБД ҰҒПО, 2024. – 76 б.

ISBN 978-601-14-0300-9

Әдістемелік ұсынымдарда есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектеп сурдопедагогтерінің түзету - дамыту жұмысының оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуі, ұйымдастырушылық, мазмұндық, әдістемелік аспектілері ашылады.

Әдістемелік ұсынымдар есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектептердің сурдопедагогтеріне арналған. Ұсынылған материалдар есту қабілеті зақымдалған білім алушылардың өзіндік ерекшеліктері, есту қабілеті зақымдалған білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеудің тәсілдері мен ұйымдастырушылық нысандары, естімейтін және нашар еститін оқушылармен түзету жұмыстарының әдістері туралы жалпы түсінік қалыптастыруға көмектеседі.

УДК376
ББК 74.3

ISBN 978-601-14-0300-9

©АИБД ҰҒПО, 2024

© Ахмедиева К.Н., Байбулатова А.А., Стыбай А.Н., 2024

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	4
1 Қазақстан Республикасының арнайы мектептерін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету қызметінің нормативтік-құқықтық базасы	7
2 Есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектепте оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің ерекшеліктері.....	14
3 Есту қабілеті зақымдалған білім алушылардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы және ерекше білім беру қажеттіліктері.....	19
4 Есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектептердің сурдопедагогтерінің қызметін ұйымдастыру.....	32
5 Есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған мектепте білім беру кеңістігін ұйымдастыруға қойылатын талаптар.....	42
6 Есту қабілеті зақымдалған білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша жалпы ұсынымдар.....	44
ҚОРЫТЫНДЫ.....	52
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	53
ГЛОССАРИЙ.....	58
ҚОСЫМШАЛАР.....	60
ҚОСЫМША А. Есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектеп сурдопедагогтерімен жүргізілген сауалнаманы талдау	60
ҚОСЫМША Б. «Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» пәні бойынша орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) жоспар	74
ҚОСЫМША В. «Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» оқу пәні бойынша қысқа мерзімді жоспар.....	75

КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта әр түрлі бұзылыстары (сөйлеу тілі, көру, есту, тірек-қозғалыс аппараты, эмоционалды-ерік саласы мен мінез-құлқының бұзылыстары бар, зияты зақымдалған, психикалық дамуы тежелген) бар мектеп жасындағы балалар саны жыл сайын артып келеді. Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының деректері бойынша (01.01.2024 ж. жағдай бойынша) Қазақстанда ерекше білім беруге қажеттілігі (бұдан әрі- ЕББК) бар барлығы 203717 бала тіркелген, оның ішінде 1274 (0,6%) естімейтін және 3818 (1,9%) нашар еститін балалар. Республикада 99 арнайы мектеп жұмыс істейді, онда әртүрлі бұзылыстары бар 16 898 оқушы (зияты зақымдалған -9568 (56,6%), көру қабілеті зақымдалған -1711(10,1%), тірек-қозғалыс аппаратының бұзылыстары бар -640 (3,8%), сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар -1466 (8,6 %), психикалық дамуы тежелген-1142 (6,8%), аутистік спектрдің бұзылыстары бар-214 (1,3%), есту қабілеті зақымдалған 2157 (12,8%) оқиды және мұнда саны бойынша есту қабілеті зақымдалған оқушылар 2-ші орында.

Мүмкіндігі шектеулі балалар санаттарының әртүрлілігі ресурстық салаларға (материалдық-техникалық, кадрлық, сәулеттік жағдайлар, бағдарламалық және әдістемелік қамтамасыз ету және т.б.) бөлінген арнайы білім беру жағдайларының айтарлықтай өзгергіштігін анықтайды. Сондай-ақ, дамудың жалпы заңдылықтарынан басқа, әртүрлі бұзылыстардың әр санатында балалардың бір санатын екіншісінен ажырататын нақты психологиялық-педагогикалық ерекшеліктер бар, оларды білім беру кеңістігінде түзету-дамыту жұмысын анықтау кезінде ескеру қажет.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени контекстегі білім беру мазмұнына мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға арналған арнайы білім беру бағдарламаларын әзірлеу кезінде ескеру қажет бірқатар талаптар қойылады. Мұнда арнайы білім беру талаптарының кешенді жүйесі: мүмкіндігі шектеулі оқушылардың барлық санаттары үшін ең жалпы қажеттіліктен бастап, білім беру процесінің тиімділігі мен әлеуметтік бейімделуін анықтайтын жеке бағыттар, оқушының өзіндік ерекшеліктері мен білім беру мүмкіндіктеріне толық сәйкестігі туралы айтылады. Сондай-ақ, көрсетілген талаптар жүйесі жалпы мүмкіндігі шектеулі оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес және жеке дамудың әрбір санаты үшін нақты компоненттерді қосуды көздейді.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың даму ерекшелігі олардың білім

беру мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерінің сипатын анықтайды және оларға сараланған көмек пен қолдау көрсетеді. Аталған білім беру қызметін есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектеп ұсынады. Арнайы мектептер жалпы білім беретін мектептермен ортақ білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту міндеттерін, сондай-ақ оқытудың арнайы жағдайларын жасай отырып, зақымдалған функцияларды түзету және өтеу міндеттерін шешеді (Тиісті типтердегі және түрлердегі мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы бұйрық) [1].

Есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған заманауи арнайы мектеп - бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық қорғау, қаржы-экономикалық, материалдық-техникалық, кадрлық және оқу -әдістемелік қамтамасыз ету, сурдопедагогтерді даярлаудың кәсіби деңгейін арттыру және т.б. әртүрлі әрекет салаларын қамтитын күрделі әлеуметтік-педагогикалық, мақсатты, ашық, динамикалық жүйе.

Қазақстан Республикасында (бұдан әрі - ҚР) есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арнаулы білім беру қызметтерін ұсыну «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы» ҚР Заңымен реттеледі (2002). Аталған Заң ерте түзету-педагогикалық көмектің мемлекеттік жүйесінің негізгі ережелерін айқындайды және мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға кіріктірудің оң үрдістерін көздейді [2].

Е.Г. Речицкая, Ф.Ф. Рау, Л.П. Назарова, И.В. Королева, Л.А. Головчиц және басқа ғалымдардың зерттеулерінде есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін арнайы мектепте сөйлеуді қабылдау үшін қолайлы жағдай жасайтын сенсорлық жағдайларды қамтамасыз ететін тиісті оқу-материалдық базаны ұсынатын барабар тіршілік ортасы құрылуы керек екендігі атап өтілген. Қазақстандық арнайы білім беруді жаңғырту контекстінде есту қабілеті зақымдалған оқушыларға кешенді психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, арнайы мектептерде білім беру-түзету жұмыстарының сараланған жүйесін одан әрі дамыту үлкен маңызға ие.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін тәрбие мен оқыту, түзету-дамыту жұмысындағы жетістік көбінесе сурдопедагогтың кәсіби құзыреттілігі мен жеке тұлғалық қасиеттеріне байланысты. Сурдопедагог өзінің кәсіби мақсатын есту қабілеті зақымдалған балаларға олардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін көп қырлы түзету-педагогикалық көмек көрсету ретінде түсінуі керек, бұл олардың оңалтуының жоғары деңгейіне және қалыпты есту қабілеті бар тұлғалардың ортасына интеграциялануына әкелуі мүмкін.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың білім беру қажеттіліктерін

анықтау және оларға сапалы білім беру қызметтерін ұсыну тиісті оқу-әдістемелік қолдауды қажет ететін күрделі міндет болып табылады. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектепте түзету-педагогикалық көмек процесін жетілдіру көбінесе оларды оқу құжаттамасымен, оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз етуге байланысты.

Мұның бәрі есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін арнайы мектепті оқу-әдістемелік қамтамасыз ету мәселесінің мәртебесін жан-жақты қарастыру және объективті анықтау қажеттілігін тудырады. Бұл әдістемелік ұсынымдар осы саладағы ең өзекті мәселелерді көрсете отырып, дамуын және кеңеюін жалғастыратын динамикалық құрал ретінде дайындалған.

Әдістемелік ұсынымның мақсаты: есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектепте білім беру процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің негізгі мазмұнын ашу.

Зерттеудің міндеттері:

- есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектептің білім беру процесін ұйымдастыру мәселесі бойынша нормативтік-құқықтық құжаттармен таныстыру;

- есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін арнайы мектептің оқу процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің ерекшеліктерін ашу;

- есту қабілеті зақымдалған білім алушылардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы мен ерекше білім беру қажеттіліктерін сипаттау;

- сурдопедагогтер қызметінің мазмұнын және есту қабілеті зақымдалған білім алушылар үшін арнайы мектепте білім беру кеңістігін ұйымдастыруға қойылатын талаптарды бөліп көрсету;

- есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектептің сапалық құрамы мен білім беру қызметінің оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуіне сурдопедагогтердің қанағаттанушылығын талдау.

1. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕРІН ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗАСЫ

Қазақстанда арнайы мектептердің білім беру процесін ұйымдастырудың нормативтік-құқықтық базасы әртүрлі заңнамалық актілермен реттеледі.

Қазақстан Республикасының 1994 жылы ратификациялаған «Бала құқықтары туралы Конвенциясы» «физикалық кемістіктері бар балаларға қатысты» олардың толыққанды және лайықты өмір сүру құқықтарын түсіндіреді. Аталған Конвенцияның 28-бабына сәйкес, қатысушы мемлекеттер әр баланың білім алуға және осы құқықтарды жүзеге асыру үшін тең мүмкіндіктер алуға құқығын мойындайды [3].

Жоғарыда аталған ереже арнайы мектептердің оқу қызметін ұйымдастыруға арналған негізгі тәсілдерді анықтайтын нормативтік-құқықтық құжаттармен расталады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (8-бап) мемлекеттік органдардың ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар) үшін өзін-өзі дамыту, барлық білім беру деңгейлері бойынша өмір бойы оқу және олардың қабілеттерін еркін дамытуға жағдай жасайтынын айтады, соның ішінде білім беру жүйесімен көзделген шектерде оқу түрін таңдау құқығын ескере отырып, олардың жеке даму ерекшеліктерін ескереді. Оқушыларға арнайы мектеп жағдайында 11-12 сыныптарда жалпы орта білім алу мүмкіндігі беріледі. Қажет болған жағдайда оқу бағдарламаларының мазмұны оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып бейімделеді. 43-бапқа сәйкес, білім беру бағдарламаларын бейімдеу білім беру ұйымдарының құзыретіне жатады және бұл педагог тарапынан оқушының ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде жүзеге асырылады.

Аталған заң барлық азаматтардың сапалы білім алу құқықтарының теңдігін; әр адамның зияткерлік даму ерекшеліктерін, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, барлық деңгейдегі білім беру қолжетімділігін (3-бап); білім беру ұйымдарына оқулықтар мен оқу-әдістемелік материалдарды қағаз және электронды түрінде, бұқаралық ақпарат құралдарын қамтамасыз ету, жеткізу (6-бап, 12-тармақ); оқушылар мен тәрбиеленушілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім алуға арнайы жағдайлар жасау (11-бап, 14-тармақ); психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестердің ұсынымдарын ескере отырып, оқушылар мен тәрбиеленушілердің психофизикалық ерекшеліктері мен танымдық

қабілеттеріне бағытталған ерекше білім беру бағдарламаларын және т.б. әзірлеуді (19-бап) көздейді [4].

Арнайы қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту үшін арнайы жағдайлар жасау ерекшелігі «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарымен» реттеледі. Аталған стандартқа сәйкес, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту жағдайларына қойылатын ең жалпы талаптар — оқушылар мен тәрбиеленушілердің ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін жағдайлар болып табылады. Осы стандарттың 4-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін білім алуға, даму кемістіктерін түзетуге және әлеуметтік бейімделуге жағдайлар жасалады [5].

Барлық оқушыларға ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін жағдайлар «Тиісті типтердегі және түрлердегі мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларында» қарастырылған.

Аталған құжат сондай-ақ «білім алу үшін арнайы жағдайлар» ұғымының сипаттамасын береді — оқытуда қолданылатын арнайы, жеке дамытатын және түзетіп дамытатын бағдарламалар мен әдістер, техникалық, оқу және басқа құралдар, өмір сүру ортасы, психологиялық-педагогикалық қолдау, медициналық, әлеуметтік және басқа қызметтер, оларсыз ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалар (балалар) үшін және мүмкіндігі шектеулі балалар үшін білім беру бағдарламаларын меңгеру мүмкін емес (қосымшалар 6, 1-бөлім, 3-тармақ). 3-бөлімнің 2-тармағына сәйкес, есту қабілеті зақымдалған балаларды оқытудағы арнайы шарттары мыналарды қамтиды: 1) дыбыс күшейткіш аппаратураны қолдану; 2) естімейтін оқушыларды оқытуда қосымша оқу құралдары ретінде дактильді және ым-ишарат тілін қолдану; 3) есту кабинетінде есту қабілетін дамыту және ауызекі сөйлеу тілінің айтылуын қалыптастыру бойынша сабақтар, түзету ырғағы, ым-ишараттық тіл бойынша сабақтар өткізу.

Аталған нормативтік құжатта арнайы сыныптарға оқушыларды қабылдау, түзету компонентін жүзеге асыру, түзету сабақтар бағдарламасын құрастыру және басқа да мәселелер қарастырылған:

- Арнайы мектептерге/сыныптарға білім алушыларды қабылдау Заңға сәйкес олардың ата-аналары (заңды өкілдерінің) келісімімен ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары негізінде жүзеге асырылады (3-бөлім, 45-тармақ);

- Үлгілік оқу бағдарламаларының негізінде түзету компонентінің бағдарламалары жеке/шағын топтық/топтық түзету сабақтарының бағдарламасын құрастыруға негіз болады (3-бөлім, 49-тармақ);

- Зияты қалыпты білім алушыларға арналған арнайы мектептерде/сыныптарда білім беру қызметін бейіні бойынша педагогикалық білімі бар педагогтер жүзеге асырады. Зияты зақымдалған білім алушыларға арналған мектептерде/сыныптарда білім беру қызметін «Дефектология» («Арнайы педагогика») мамандығы және «Олигофренопедагогика» білім беру бағдарламасы бойынша жоғары педагогикалық білімі бар мұғалімдер жүзеге асырады (3-бөлім, 50-тармақ);

- Үлгілік оқу жоспарларының түзету компонентінің сабақтарын «Дефектология» («Арнайы педагогика») мамандығы және арнайы мектеп түріне сәйкес білім беру бағдарламасы бойынша жоғары педагогикалық білімі бар педагогтер, жүргізеді;

- Түзету компонентіндегі пәндер бойынша білім алушылардың жетістіктерін бағалау кезінде балдық бағалау пайдаланылмайды (3-бөлім, 51-тармақ);

- Есту, көру қабілеттері зақымдалған және тірек-қозғалыс аппаратының бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы мектептерде зияты зақымдалған (ақыл-ой кемістігі бар) білім алушылар анықталған жағдайда 4-6 білім алушыны қамтитын арнайы сыныптар ашылады. Балаларды сыныпта оқыту ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары негізінде және білім беру үдерісі жағдайында психологиялық-медициналық-педагогикалық бақылау барысында жасалған жеке оқу бағдарламалары бойынша жүзеге асырылады (3-бөлім, 52-тармақ);

- Сабақтар мен сабақ кестесіндегі оқу пәндерінің және жеке/шағын топтық/топтық түзету сабақтарының күнделікті саны, ұзақтығы, реттілігі көрсетіледі.

- Жеке/шағын топтық/топтық түзету сабақтары мектеп кеңесі талқылайтын және білім беру ұйымының басшысы бекітетін кестеге сәйкес оқу күні бойы және сабақтан тыс уақытта өткізіледі (3-бөлім, 55-тармақ) [1].

Аталған ережелерге сәйкес, арнайы мектептер жалпы білім беру мектептерімен бірдей оқу, тәрбие, оқушылардың дамуы, сондай-ақ зақымдалған функцияларды түзету және қалпына келтіру міндеттерін шешеді, оған арнайы оқыту әдістері мен құралдары; техникалық және компенсациялық құралдар кіреді.

Оқушылардың білім беру қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, түзету және қалпына келтіру міндеттерін арнайы педагогтер жүзеге асырады, мұнда негізгі мақсат пен кәсіби қызмет «Педагог» кәсіптік стандартында анықталған.

Кәсіптік стандартқа сәйкес, арнайы педагогтердің кәсіби қызметінің негізгі мақсаты — мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту және тәрбиелеу, түзету және дамыту, әлеуметтендіру және әлеуметтік бейімдеу. Негізгі кәсіби қызметі:

1. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы педагогикалық тексеру жүргізеді және мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың отбасыларының ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауды жүзеге асырады.

2. Жеке оқу, жеке-дамыту, түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлейді және іске асырады, жеке, шағын топтық/топтық сабақтар өткізеді.

3. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің арнайы әдістері мен тәсілдерін қолдану бойынша мамандарға, тұлғалардың (балалардың) ата-аналарына және өзге де заңды өкілдеріне кеңес береді.

Негізгі лауазымдық міндеттері «Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларында» белгіленген [7]. Мұнда арнайы педагог:

- бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің оқу бағдарламаларын іске асыратын орта білім беру ұйымының, оның ішінде арнаулы мектептердің (мектеп-интернаттардың) арнаулы педагогы үлгілік оқу жоспарлары мен бағдарламаларына сәйкес мүмкіндігі шектеулі балалармен жеке, топтық және кіші топтық сабақтар (сабақтар) өткізеді;

- мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы педагогикалық тексеру жүргізеді және тәрбиеленушілердің ерекше білім алу қажеттіліктерін бағалауды жүзеге асырады;

- даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың психофизикалық даму бұзылыстарын еңсеру үшін жеке оқу, жеке-дамытушы, түзету-дамытушы бағдарламаларды әзірлейді, іске асырады және жеке (шағын топтық, топтық) сабақтар өткізеді;

- мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетеді;

- білім беру ұйымдарында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды жүзеге асырады;

- басқа педагогтермен және мамандармен өзара іс-қимылды қамтамасыз етеді, білім беруде инклюзивтілік қағидатын іске асыруға ықпал етеді;

- басқа педагогтармен және мамандармен тығыз байланыста мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту және әлеуметтендіру жөніндегі қызметті жүзеге асырады;

- тәрбиешілерге, тұлғалардың (балалардың) ата-аналарына және өзге де заңды өкілдеріне оқыту мен тәрбиелеудің арнайы әдістері мен тәсілдерін қолдану жөнінде кеңес береді;

- жеке тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының және үлгілік оқу бағдарламаларының талаптарына сәйкес оқытудың алуан түрлі нысандарын, білім беру технологияларын, тәсілдерін, әдістері мен құралдарын пайдаланады;

Оқу жоспарының барлық кезеңдерінде есту қабілетін дамыту және дыбыстардың айтылуын қалыптастыру бойынша түзету-дамыту сабақтары қарастырылған, оларды сурдопедагогтер жүргізеді, сондай-ақ түзету

ырғағы, күнделікті сөйлеу тіл, ым-ишарат дактильді және ым-ишараттық сөйлеу тілі бойынша сабақтар өткізіледі.

Сурдопедагогтер мен арнайы педагогтердің нормативтік оқу жүктеме-лері мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің типтік штатта-рында белгіленген.

Бір немесе бірнеше мектепке дейінгі топтары бар арнайы білім беру ұй-ымдарында әрбір топқа мынадай лауазымдар тағайындалады:

- тәрбиеші - екі штат бірлігі;
- есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған топтарда сурдопеда-гог - бір штат бірлігі.
- Есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнаулы білім беру ұй-ымдарында 3-8 сынып болған кезде – дыбысты күшейту аппаратына қыз-мет көрсету жөніндегі техник лауазымының бір штат бірлігі, осындай 9-16 сынып болса – 1,5 штат бірлігі белгіленеді. Сыныптардың қатарында дыбы-сты күшейту аппаратурасы орнатылған мектепке дейінгі топтар да есепке алынады.

- Есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы білім беру ұй-ымдарында есту кабинеті бойынша арнайы педагог лауазымының бір штат бірлігі белгіленеді [8].

Білім беру ұйымдары қызметкерлерінің жұмыс уақыты ішкі еңбек тәртібі ережелерімен, еңбек шарттарының жағдайларымен, лауазымдық нұсқаулықтармен және ұйым Жарғысымен белгіленеді.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектепте оқу процесі «Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарлары» [9] мен «Жалпы білім беру ұйымда-рына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларына» [10] сәйкес реттеледі.

Оқу материалының қабылдану ерекшеліктерін ескере отырып, түзе-ту-дамыту жұмыстарын жүргізу қажеттілігі оқушыларға ұзартылған оқу мерзімдері бастауыш білім беру кезеңінде 1 жылға (0 сынып) және негізгі орта білім беру кезеңінде 1 жылға (10 сынып) беріледі.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығы бойынша. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде 2012 жылғы 10 желтоқсанда № 8170 тіркелген «Қазақстан Республикасында есту кемістігі бар және естімейтін оқушыларға арналған мектептердегі оқу жоспарларын бекіту туралы» 1-4 сыныптарда күнделік-ті жеке сабақтар енгізілген. Ал 5-10 сыныптарда дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту бойынша жеке және топтық са-бақтар енгізілген.

Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту бойынша жеке сабақтарға 1-4 сыныптарда аптасына 18 сағат, оқушылар са-нына қарамастан бөлінеді.

5-6 сыныптардағы дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту бойынша топтық сабақтарға аптасына 16 сағат, оқушылар санына қарамастан бөлінеді. Ал 7-9 сыныптарда дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту бойынша топтық сабақтар жиі өткізіледі, оған аптасына 4 сағат беріледі, оқушылар санына қарамастан. 10 сыныптарда дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамытуға аптасына 2 сағат беріледі, оқушылар санына қарамастан [9].

Дене шынықтыру сабақтарының сағаттық жүктемесін төмендету және сағаттарды қайта бөлу оқушылардың психофизикалық жағдайын ескере отырып жүзеге асырылады.

Екінші тілдің оқытылуы оқушылардың сөйлеу деңгейін ескере отырып жүргізіледі.

Екінші және үшінші тілдердің оқытылуы оқушылардың сөйлеу деңгейін ескере отырып жүргізіледі [10]. Арнайы білім беру ұйымдарындағы сынып толымдылығы «Гигиеналық ережелер» санитарлық-эпидемиологиялық талаптарға сәйкес анықталады: естімейтіндер үшін – 8, есту қабілеті нашарлар үшін – 10, ауыр бұзылулары барлар үшін – 6 оқушы [11].

Есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін білім беру маршрутын анықтау «Қазақстан Республикасында сурдологиялық көмек көрсету ережелерін бекіту туралы» бұйрығына сәйкес жүргізіледі (6-тарау). Арнайы мектепте оқу-әдістемелік қамтамасыз ету «Қазақстан Республикасында сурдологиялық көмек көрсету ережелерін бекіту туралы» бұйрығында ұсынылған есту жоғалту дәрежесін анықтау классификацияларына сәйкес жүргізілуі тиіс [12].

«Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдыктармен және жиһазбен жарақтандыру нормалары» есту қабілеті зақымдалған оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің арнайы жағдайларын қамтамасыз ету үшін қажетті арнайы білім беруді техникалық қамтамасыз етуге арналған талаптарды айқындайды [13].

Білім беру ұйымдарын оқулықтармен, оқу-әдістемелік кешендермен және оқу-әдістемелік құралдармен, оның ішінде электрондық оқулықтармен қамтамасыз ету тәртібі білім алушылар контингенті үшін оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер санының жеткіліктілігі тұрғысынан кітап қорын түгіндеу (2-тарау, 7-тармақ), алдағы оқу жылына арналған оқулықтар мен ОӘК іріктеу «Мемлекеттік білім беру ұйымдары педагогтерінің оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді таңдау қағидаларына» сәйкес жүзеге асырылады [14].

Арнайы мектеп сурдопедагогтерінің оқу және түзету-педагогикалық жұмысында қолданылатын оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер «Орта білім беру ұйымдарына арналған оқулықтардың, мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік кешен-

дердің, оның ішінде электрондық нысандағы тізбесіне» сәйкес реттеледі [15].

«Мемлекеттік білім беру ұйымдарының білім алушылары мен тәрбиеленушілерін оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз ету қағидаларында» мемлекеттік білім беру ұйымдарының білім алушылары мен тәрбиеленушілерін оқулықтармен және ОӘК қамтамасыз ету тәртібі айқындалған. Білім беру ұйымдарының кітапхана қорын Тізбеге енген оқулықтармен, ОӘК-мен, оның ішінде электрондық нысанда қамтамасыз ету бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру деңгейлері үшін әрбір 5 (бес) жыл сайын және арнайы білім беру ұйымдары үшін әрбір 6 (алты) жыл сайын білім алушылар контингентіне сәйкес сатып алу және жыл сайын оқулықтармен және ОӘК-мен, оның ішінде электрондық нысанда қажетті санын қосымша сатып алу арқылы жүзеге асырылады [16].

Арнайы білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізуге міндетті құжаттар «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта, арнайы, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізуге міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» бұйрықта (№3,4 Қосымша) анықталған [17].

2. ЕСТҮ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі уақытта арнайы мектептегі білім беру қызметі көпқырлы процесс болып табылады. Ол оқушыларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту, сондай-ақ зақымдалған функцияларды түзету және өтемақы жасау міндеттерін шешумен қатар, оқу үшін арнайы жағдайлар жасайды.

Қойылған міндеттерді дұрыс шешу үшін оқу-әдістемелік қамтамасыз етуге ерекше назар аудару қажет. Ол білім беру қызметінің жүйесін құрудағы негізгі механизм болып табылады. Оқыту тиімділігі оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің сапасына байланысты, оның дәрежесі оған қойылатын талаптардың сәйкестігімен анықталады [15].

Оқу-әдістемелік қамтамасыз ету деп тиісті оқу-әдістемелік құжаттар, оқу құралдары, ұсынымдар, әдістемелік материалдар, дидактикалық құралдар, сондай-ақ оқушылардың танымдық қызметін белсендіру және оқу мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін тиімді әдіс-тәсілдер мен тәсілдерді жасау және қолдану түсініледі.

Оқу-әдістемелік қамтамасыз ету - бұл білім беру процесін ұйымдастыру және сүйемелдеу құралы. Педагогикада «әдістемелік қамтамасыз ету» ұғымы: процесс және нәтиже ретінде екі мәнде қолданылады.

Әдістемелік қамтамасыз ету процесі оқу-әдістемелік материалдар мен педагогикалық қолдау жүйесін жоспарлау, әзірлеу және құру ретінде анықталады, олар білім беру процесін уақыттық және мазмұндық шектерде тиімді ұйымдастыруға қажетті.

Әдістемелік қамтамасыз ету нәтижесі оқу-әдістемелік материалдардың (жоспарлар, бағдарламалар, әдістемелер, оқулықтар және т.б.) кешенді түрде қолданылуы арқылы жүзеге асырылады және білім беру процесінің жүйелік ерекшелігіне айналады [19].

Арнайы білім беру ортасының әдістемелік қамтамасыз ету құрылымы ретінде арнайы мектепте жүзеге асырылатын және оның әдістемелік қамтамасыз ету құрамына негізделген ұйымдастырушылық-педагогикалық процестер қарастырылады.

Қазіргі ғылыми әдебиетте оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің мәні, құрылымы және функциялары туралы түрлі көзқарастар ұсынылған. Н.В.Чекалева оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің функционалдық мақсатын педагогтің көмегімен оқушылардың білім мен дағдыларды кешенді түрде меңгеру жолында білім беру жолымен өтетін құрал ретінде қарастырады [20].

А.М.Новиков оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді оқу процесінің мазмұнын сапалы түрде оқыту үшін қажетті оқу-әдістемелік құжаттамалар мен оқу құралдарының кешенін құру және әзірлеу деп анықтайды [21].

В.Ю.Захаровтың пікірінше, оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің қажетті элементтері болып білім беру стандарттары, оқу бағдарламалары, балаларды оқытуға арналған әдістемелік ұсынымдар мен талаптар, арнайы білім беру үшін әзірленген әдістемелік әзірлемелер кешені, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және басқа да құжаттар табылады [22].

Арнайы білім беру бірқатар өзіндік ерекшеліктерге ие. Бұл ерекшеліктер арнайы білім беру ұйымдарының әдістемелік қамтамасыз етуінде және олардың қызметінде байқалады.

Т.Г.Аргунова өз еңбектерінде оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің барлық компоненттері бірегей талаптарға бағынуы керек деп атап өтеді. Алайда, бұл талаптар қандай компонент құрастырылатынына, оның оқу-әдістемелік кешеннің жалпы көрінісіне қалай енгізілетініне байланысты болуы мүмкін. Мұнда ғалымның айтуынша, оқу-әдістемелік кешеннің мазмұнын құрастыруда кешенді тәсілдің сақталуы маңызды [23].

Сондықтан қазіргі заманғы оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді құру үшін оның компоненттік құрамына қалыптасқан түсінік маңызды мәнге ие. Объективті түрде анықталған кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің құрамы мұндай қамтамасыз етудің құрылымын түсінуге, оның мазмұнын толық ашуға және оны құруға қойылатын талаптарды жүйелеуге мүмкіндік береді.

Оның құрамын анықтау үшін білім беру процесін объект ретінде қарастыру қажет. Сурдопедагогтің қызметі мен есту қабілеті зақымдалған оқушылардың қызметі нақты білім беру процесінің негізгі құрамдас бөліктері болып табылады, және олар кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің объектілері ретінде қызмет етеді. Н.Г.Еленский атап көрсеткендей, кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз ету педагогтың қызметімен талап етіледі және оны педагог білім беру процесін жобалау мен жүзеге асыруда кәсіби міндеттерді шешу үшін пайдаланады [24].

С.В.Ламеконның пікірінше, мұндай тәсіл арнайы мектептің қызметін және сурдопедагогтің құрылымдық-функционалдық талдауын жүргізуді, оның білім беру процесін жобалау мен жүзеге асыру кезінде шешетін кәсіби типтік міндеттерін анықтауды және осыдан шығатын кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің барлық компоненттік құрамын орнатуды көздейді [25].

Арнайы мектептер ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін дәстүрлі мектептерден олардың оқуға деген мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға бағытталғандығымен ерекшеленеді. Олар оқушыларға қажетті қолдау көрсету үшін арнайы жобаланған, қызметкерлермен қамтамасыз етілген және ресурстарға ие.

Бұл мектептер барлық оқушылар үшін тең жағдайлар жасауға ұмтылады.

Олар оқушыларға жасы мен білім деңгейіне сәйкес білім беру мақсаттарына қол жеткізуге көмектесетін мақсатты қолдау ұсынады. Мұндай мектептерде оқытуға біртұтас тәсіл жоқ. Оның орнына әр оқушының жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бейімделген бағдарламалар ұсынылады. Бұл тек оқыту ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік және эмоционалдық қажеттіліктерді де қамтиды.

Бұл процесті және оған ықпал ететін негізгі факторлар арнайы оқу ортасы мен физикалық кеңістік, педагогтердің құрамы мен біліктілігі, академиялық және эмоционалдық қолдау, сондай-ақ сыныптан тыс бағдарламалар болып табылады. Арнайы мектептердің негізгі мақсаттары оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және олардың қамқорлығына көңіл бөлу, олардың әлеуметтік және эмоционалдық қажеттіліктерін қанағаттандыру мен қолдау көрсету, сондай-ақ олардың шынайы академиялық әлеуетін іске асыру үшін қажетті қолдау көрсету болып табылады.

Сондықтан арнайы педагогтардың негізгі мақсаты мен кәсіби қызметі, «Педагог» кәсіби стандартында анықталған, осы салалардағы оқу-әдістемелік қамтамасыз етуі бар арнайы мектептердің түзету компоненттерінде жүзеге асырылады [6].

Типтік оқу жоспары білім беру салалары мен оқу пәндерінің тізімін, әр әнге жұмсалатын уақыт мөлшерін, олардың оқу тәртібін белгілейді, соның негізінде есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған мектептің кестесі жасалады. Ол инвариантты және түзету компоненттерінен тұрады [9].

Барлық Типтік оқу жоспарлары Типтік оқу бағдарламаларымен қамтамасыз етілген [10].

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың тәрбиесі мен оқыту процесін жетілдіру және түзету-дамыту іс-әрекеттері олардың оқу құжаттамасы, оқулықтар, әдістемелік әдебиет, көрнекі құралдар мен оқу техникалық құралдарымен қамтамасыз етілуіне байланысты айтарлықтай дәрежеде болады. Бұған жоспарлы көзқарас арқылы қол жеткізуге болады, ол кешенді сипатқа ие болуы тиіс. Кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің құрамына оның жалпы құрылымы бойынша барлық құрылымдық компоненттер кіреді, олар оқу процесін жобалау мен сапалы жүзеге асыру үшін жеткілікті және қажетті болып табылады, сонымен бірге инвариантты және түзету компоненттеріне сәйкес келеді. Түзету компонентінің оқу-әдістемелік қамтамасыз етуіне ерекше назар аудару қажет (есту қабылдауды дамыту, сөйлеу дағдысын қалыптастыру), мұнда арнайы мектептің сурдопедагогының жұмысы жүзеге асырылады.

Әдістемелік жұмыс арқылы педагогтер өз қызметінің нәтижелерін жүйелеуге, сенімді әдістемелерді анықтауға және қажет болған жағдайда оларды түзетуге мүмкіндік алады [26].

Оқушылардың тапсырманы түсінуін қамтамасыз ету және оларды оқу қызметіне тарту маңызды. Ол үшін тапсырмаларды нақты тұжырымдауды мұқият таңдау немесе бір мезгілде әртүрлі тәсілдерді қолдану қажет:

- ауызша;
- ым-ишарат тілімен;
- шартты белгілермен;
- жазбаша;
- үлгі бойынша;
- сызбалардың көмегімен және т.б.

Мысалы, тапсырманы шартты белгілердің көмегімен тұжырымдау оның мазмұнын сөздік және ым-ишарат тілін толық меңгермеген балаларға түсінуге көмектеседі.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыға материалды меңгеруге көмектесу үшін келесі тәсілдер де пайдалы болады:

- теориялық тұжырымдамаларды қарапайымдатып, түсінікті ұғымдарды қолдану;
- қызметті практикалық бағытта жүргізу;
- көмек мөлшерін (мұғалімнен, басқа балалардан) және қатысуды арттыру;
- әртүрлі коммуникациялық құралдарды, сөздік, ым-ишарат, дактил-деу тілін пайдалану;
- материалды меңгеру үшін дараланған қарқын қолдану;
- тапсырманы тұжырымдауда шартты белгілерді қолдану;
- қадамдық нұсқаулар, алгоритмдер, тапсырманы орындау үлгілерін ұсыну;
- материалдың мазмұнын түсіну және есте сақтау үшін қосымша әдістерді қолдану (мысалы, пиктограммалар);
- материалды схемалар арқылы бейнелеу;
- мәтінді бейімдеу;
- қосымша нұсқауларды пайдалану (орындау үлгісі, орындаудың басталуы, опорлы сөздер, суреттер және т.б.);
- қайталаудың жеткілікті мөлшерін қамтамасыз ету.

Мұндай тәсіл сурдопедагогтің қызметін құрылымдық-функционалдық талдауды жүргізуді, оның оқу процесін жобалау мен жүзеге асыру кезінде шешетін кәсіби-түрлі тапсырмаларының барлығын анықтауды және осы негізде барлық оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің компоненттік құрамын орнатуды талап етеді.

Бұл тапсырмаларды шешу үшін оқу құралдары қажет, олар Л.Г.Семушинаның анықтамасы бойынша, оқу, дидактикалық, әдістемелік және бақылау материалдарының жиынтығы болып табылады, олар оқу ақпаратын қамтиды немесе түзету функцияларын орындайды және оқушыларда

білім, дағды және машықтарды қалыптастыру, олардың танымдық және практикалық әрекеттерін басқару, жан-жақты даму мен тәрбиелеу мақсатында пайдаланылады [27].

Оқу құралдары, сондай-ақ нормативтік және оқу-әдістемелік құжаттама арнайы мектептің оқу процесін кешенді оқу-әдістемелік қамтамасыз етуінің құрамды бөлігі болып табылады.

Бүгінгі таңда біз педагогикалық технологиялармен жұмыс істейміз, онда әрбір оқу-әдістемелік кешеннің элементі функционалды түрде бейімделген, белгілі бір педагогикалық функцияны орындауға мүмкіндік береді, сондықтан жоғары білім нәтижелеріне қол жеткізуге болады. Айта кету керек, оқу-әдістемелік кешенде ресурстардың мазмұндық көлеміне шектеулерді жоюға, оқу-әдістемелік кешеннің жеке компоненттерінің ролін және мәнін өзгертуге және олардың функцияларын кеңейтуге мүмкіндік беретін компоненттер пайда болады. Сонымен қатар, өнімдер нарығы кеңейіп, оқу-әдістемелік кешенмен жұмыс істейтіндер тек педагогтар мен оқушылар ғана емес, сондай-ақ ата-аналар да болады.

Осылайша, қазіргі арнайы ұйымдар күрделі, мақсатты, ашық және динамикалық әлеуметтік-педагогикалық жүйе болып табылады, ол әртүрлі қызмет салаларын қамтиды: балаларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту, әлеуметтік-психологиялық қолдау және құқықтық қорғау, материалдық-техникалық, кадрлық және әдістемелік қолдау, сондай-ақ педагогтерді кәсіби дамыту және дайындау және т.б.

Бұл контексте арнайы мектептің әдістемелік жұмысы мен оқу-әдістемелік қамтамасыз етуі үлкен маңызға ие. Арнайы мектепте сурдопедагогтің түзету-дамыту жұмысын ұйымдастыру мен жүзеге асыру оқу процесінің оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуімен анықталады.

Оқу-әдістемелік кешенді қалыптастыруға ерекше көзқарас қажет. Есту қабілеті зақымдалған оқушылар үшін оқу бағдарламаларын әзірлеу арнайы оқулықтар, жұмыс дәптерлері, дидактикалық материалдар, осы категорияға арналған компьютерлік құралдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Осылайша, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету - бұл оқу процесін ұйымдастыру және қолдау құралы, ол қажетті оқу контентінің көлемі туралы және оқу процесін құрудың ең қолайлы тәсілдері туралы толық түсінік береді. Бұл құралды құрастыру кезінде есту қабілеті зақымдалған балалардың арнайы білім беру қажеттіліктерін ескеру өте маңызды.

3. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ

Есту қабілеті зақымдалған оқушылар – бұл әртүрлі қажеттіліктерге ие (мысалы, олар кездестірген есту қабілетінің жоғалу деңгейі, қажетті есту аппараты түрі, есту қабілетінің өзгерістері, қарым-қатынас тәсілі және диагноз қойылған жас ерекшелігі) білім алушылар тобы.

Есту қабілеті оқушылардың дамуы мен олардың академиялық үлгерімінде маңызды рөл атқарады. Есту қабілеті зақымдалған оқушылар – әртүрлі топтың бір бөлігі, және олардың ортақ ерекшеліктерінің бірі – есту қабілетінің белгілі бір дәрежеде жоғалуы. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды тиімді оқыту үшін педагогтер есту қабілетіне байланысты ұғымдармен таныс болуы қажет.

Халыққа сурдологиялық көмек көрсету қағидаларына сәйкес есту қабілетінің төмендеу дәрежесін анықтау келесі жіктеуге сәйкес жүргізіледі:

I дәрежелі естудің зақымдалуы (жеңіл) –есту қабілетінің орташа жоғалуы 26–40 децибел;

II дәрежелі естудің зақымдалуы (орташа) –есту қабілетінің жоғалуы орташа 41–55 децибел;

III дәрежелі естудің зақымдалуы (орташа ауыр) –есту қабілетінің орташа жоғалуы 56–70 децибел;

IV дәрежелі естудің зақымдалуы (ауыр) –есту қабілетінің орташа жоғалуы 71–90 децибел;

естімеу – орташа есту қабілетінің жоғалуы 90 децибелден жоғары [12].

Естімеу – бұл тұрақты есту қабілетінің жоғалуы, оның салдарынан адам өздігінен сөйлеуді меңгере алмау және тіпті құлаққа ең жақын қашықтықтан айтылған сөздерді анық түсіне алмауы. Алайда, есту қалдықтары сақталып, олар кейбір дыбыстарды немесе жақын қашықтықтағы сөздерді қабылдауға мүмкіндік береді.

Аудиометриялық деректерге сәйкес, естімеу тек 90 децибелден жоғары есту қабілетінің жоғалуымен ғана емес, сондай-ақ әртүрлі жиіліктерде есту қабілетінің жоғалуы немесе төмендеуімен сипатталады. Әсіресе, сөйлеуге қатысты жиіліктерде естудің жоғалуы немесе күрт төмендеуі аса қолайсыз жағдай болып табылады.

Нашар есту – бұл тұрақты есту қабілетінің жоғалуы, бірақ сақталған есту қалдықтарына сүйене отырып, ең аз деңгейде болсын сөйлеу қорын өздігінен жинақтауға және ең жақын қашықтықтан айтылған сөздерді қа-

былдауға мүмкіндік береді. Аудиометриялық зерттеулер есту қабілетінің жоғалуы 90 децибелден төмен екенін көрсетеді.

Кейіннен естімей қалғандар сөйлеудің қалыптасуы мен оны қабылдауға байланысты ерекше топты құрайды. Бұл балалар есту қабілетінің бұзылу сәтінде сөйлеу дағдыларын меңгеріп үлгергенімен ерекшеленеді. Олардағы есту қабілетінің бұзылу дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін, сондай-ақ сөйлеу деңгейінің сақталу деңгейі де әртүрлі (өйткені арнайы педагогикалық қолдау болмаған жағдайда ауызша сөйлеу дағдылары біртіндеп нашарлай бастайды). Дегенмен, олардың барлығы белгілі бір деңгейде вербалды қарым-қатынас дағдыларына ие және сөйлеу мен логикалық ойлау жүйесі қалыптасқан.

Кейіннен естімей қалған балаларға арналған арнайы мектепке (есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған мектепке) қабылданған кезде, олардың көрнекі немесе есту арқылы сөйлеуді қабылдау дағдыларын меңгеруі басты басымдық болып табылады.

Педагогикалық жіктеу негізінде есту қабілетінің әртүрлі дәрежесі және сөйлеу дамуының деңгейіне сәйкес балалар үшін сараланған арнайы білім беру қарастырылған. Белгілі бір арнайы мектепке оқушыны орналастыру бойынша ұсыныстар тек есту қабілетінің бұзылу сипаты мен дәрежесін ғана емес, сонымен қатар сөйлеу дамуының жағдайын да ескереді. Сондықтан, кеш естімей қалған оқушылар көбінесе нашар еститін балаларға арналған мектептерде оқиды. Сонымен қатар, жоғары деңгейде сөйлеу дағдылары қалыптасқан және ауызша сөйлеуді қабылдау қабілеті бар естімейтін оқушыға да нашар еститіндерге арналған мектепке бару ұсынылады.

Р.М.Боскисітің психологиялық-педагогикалық жіктемесі естімейтін және нашар еститін балаларға арналған мектепке дейінгі ұйымдардағы топтарды дұрыс жасақтау, сондай-ақ оларды әртүрлі арнайы мектептерде оқытуға дайындау үшін маңызды [28].

Л.А. Головництің зерттеулеріне сәйкес, бала ерте жаста аздаған есту қабілетінің жоғалуына ұшыраса да, бұл оның сөйлеуінің қалыптасуына теріс әсер етеді. Ал есту қабілеті қатты төмендегенде немесе толық естімеу кезінде арнайы дайындықсыз бала мүлде сөйлеуді меңгере алмайды. Себебі ол өз дауысын естімейді, басқа адамдардың сөздерін ажырата алмайды, сондықтан сөйлеуге еліктеу қабілеті қалыптаспайды. Сөйлеудің күрт дамуы немесе мүлде болмауы естімейтін баланың сыртқы ортамен байланысын қиындатады, танымдық іс-әрекеттің қалыптасуын тежейді және оның жеке басының дамуына кері әсер етеді [29].

К.А.Волкованың еңбектерінде айтылғандай, естімейтін балалар құлағының жанындағы қатты дыбыстарға реакция білдіруі мүмкін, бірақ арнайы дайындықсыз олар сөздер мен сөйлемдерді түсінбейді. Сондықтан есту қабілеті зақымдалған балаларға есту аппараттары немесе кохлеарлық им-

планттар міндетті түрде қажет. Алайда, есту аппараттары мен импланттарды қолданғанның өзінде, нашар еститін балалар басқа адамдардың ауызша сөйлеуін қабылдауда және түсінуде қиындықтарға тап болады. Бұл балалардың ауызша сөйлеуі өздігінен дамымайды, сондықтан олар жүйелі, ұзақ мерзімді түзету-дамыту жұмысына мұқтаж. Мұндай жұмыстың негізгі бағыттары: ауызша сөйлеуді қалыптастыру және дамыту (лексикалық, грамматикалық және синтаксистік құрылымдарды меңгеру); есту қабілетін дамыту, соның ішінде ауызша сөйлеуді тыңдау дағдысын жетілдіру; ауызша сөйлеуді қалыптастыру. Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру процесімен қатар, балалардың танымдық іс-әрекеті мен тұлғасының барлық қырларын дамыту жүзеге асырылады [30].

Нашар еститін балалардың есту қабілетінің бұзылу дәрежесі әртүрлі болады (жеңіл, орташа, орташа ауыр, ауыр), яғни сыбырлап айтылған сөздерді қабылдаудағы аздаған қиындықтардан бастап, қалыпты дауыспен айтылған сөздерді түсінудің күрт шектелуіне дейін. Есту аппараттарын қолдану қажеттілігі мен тәртібін, әсіресе оқу сабақтарында, дәрігер-сурдолог және сурдопедагог анықтайды. Нашар еститін балалар естімейтін балалармен салыстырғанда ауызша сөйлеуді өздігінен, ең аз деңгейде болса да меңгереді және сөздік қорын жинақтай алады. Алайда, олардың сөйлеуінің толыққанды дамуы үшін жүйелі түзету-дамыту сабақтары қажет, бұл сабақтар жоғарыда аталған есту және сөйлеуді дамыту бағыттарын қамтиды.

Есту қабілетін түзету үшін құлақты протездеу немесе кохлеарлық имплант қолданылады. Естуді протездеу (естуді электроакустикалық түзету) – бұл жеке есту аппараттарын таңдау және баптау процесі, оны дәрігер-сурдолог пен сурдопедагог бірлесе жүзеге асырады. Жеке есту аппараты – бұл электроакустикалық құрылғы, ол қоршаған ортадағы дыбыстарды күшейтіп, өңдеуге мүмкіндік береді (қазіргі заманғы құрылғыларда бұл сандық технологиялар арқылы жүзеге асады). Есту аппараттары көзілдірік сияқты бірден естуді түзетіп, сөйлеуді қалыптастыра алмайды. Протездеуден кейін балаға есту қабілеті мен сөйлеуді дамыту бойынша арнайы, жүйелі және ұзақ мерзімді сабақтар қажет. Бала есту аппараттарын үнемі тағып жүруі тиіс, өйткені дыбыстар мен сөздерді үнемі естіп отыру – оның табысты оқуы мен толыққанды қарым-қатынасының басты шарты. Егер есту аппараттары дұрыс таңдалып, реттелсе, оларды тұрақты пайдалану балаға ыңғайсыздық туғызбайды және есту қабілетін нашарлатпайды [31].

Есту қабілетін түзетудің тағы бір заманауи әдісі – кохлеарлық импланттау-есту жүйкесінің талшықтарын тікелей электрлік ынталандыру арқылы есту сезімін қалпына келтіруге бағытталған кешенді жүйе (диагностика, ота жасау, процессорды қосу және баптау, психологиялық-педагогикалық оңалту және түзету). Кохлеарлық импланттау ауыр дәрежелі есту қабілеті зақымдалған балаларға алыстан дыбыстарды қабылдауға мүмкіндік береді.

Алайда, есту протездеу сияқты, бұл да жүйелі және ұзақ мерзімді маман-дармен жұмыс істеуді талап етеді, оның ішінде есту қабілетін дамыту және дыбыстардың айтылуын қалыптастыру бойынша арнайы сабақтар міндетті шарт болып табылады [32].

Сурдопедагогтердің (С.А. Зыков [33], К.Г. Коровин [34], А.Н. Аутаева [35] және т.б.) зерттеулерінде естімейтін оқушылардағы жалпы сөйлеу дамымауы олардың танымдық әрекетінің бүкіл құрылымына айтарлықтай әсер ететіні анықталған.

Л.П. Назарованың анықтамасы бойынша, есту арқылы сөйлеуді қабылдау – оқушының сөйлеуді сұхбаттасушыға қарамастан, есту анализаторының мүмкіндіктеріне сүйене отырып қабылдауы [36]. Бұл әдіс есту қабілеті аздап төмендеген оқушылар мен арнайы түзету-дамыту сабақтарынан өткен кохлеарлы имплантталған балаларға қолжетімді. Тұрақты түрде есту аппараттарын қолданатын, есту қабілеті ауыр дәрежеде зақымдалған оқушылар үшін бұл әдіс мүмкін болғанымен, өте үлкен күш-жігерді талап етеді, сондықтан педагогтің сабақ барысында оны жиі қолдануы ұсынылмайды.

Көру арқылы (еріннен оқу) сөйлеуді қабылдау – сұхбаттасушының артикуляциясы негізінде сөйлеуді қабылдау және түсіну әдісі, бұл кезде есту көмегіне сүйенбейді (есту аппараттары мен кохлеарлы импланттарды қолданбайды). Қазіргі уақытта бұл әдіс іс жүзінде қолданылмайды. Өйткені оқушылар үшін сөйлеушінің сөзін осылай қабылдау қиын, себебі барлық дыбыстарды ерін қимылынан «көру» мүмкін емес (мысалы, М, П, Б дыбыстары оқушыға бірдей көрінеді және оларды тек «есту қабілетін қосу» арқылы ажыратуға болады).

Естімейтін және нашар еститін оқушылар сұхбаттасушыны әрдайым түсіне бермейді. Сөйлеушінің артикуляциялық мүшелерінің анатомиялық ерекшеліктері (жіңішке еріндер, тіс қатарының ерекшеліктері және т.б.), еріннің көрінуін шектеу (мұрт, сақал, ашық түсті далап және т.б.), сөйлеу мәнерінің ерекшеліктері (анық емес, жылдам сөйлеу және т.б.) сөйлеуді қабылдауды айтарлықтай қиындатады. Сұхбаттасушының естімейтін немесе нашар еститін оқушыға қатысты орналасу орны мен әңгімеге қатысушылар саны маңызды рөл атқарады. Мысалы, сөйлеушінің жарық көзіне арқасымен тұруы, оқушыға арқасын немесе қырын қаратып сөйлеуі, сондай-ақ екі немесе одан да көп сұхбаттасушының әңгімеге қатысуы – сөйлеуді түсінуді қиындатады. Есту ерекшеліктері (есту аппаратының ақауы; толық емес «есту») және есту қабілеті зақымдалған оқушының шектеулі күнделікті және әлеуметтік тәжірибесі (сөйлесу тақырыбы мен жалпы контексті толық түсінбеу және оның хабарламаны қабылдауға әсері) сөйлеуді қабылдауда тұрақсыздандырушы факторлар болып табылады. Сөйлеу дамуының ерекшеліктері, есту қабілеті зақымдалған оқушының сөздік қоры оның сөйлеуді қабылдау қабілетіне де айтарлықтай әсер етеді.

Ф.Ф. Рау зерттеулеріне сәйкес, естімейтін және нашар еститін оқушыларда келесі ерекшеліктер байқалуы мүмкін:

- сөйлеу дамуының ерекшеліктері: дыбыстарды дұрыс айтпау; сөздің дыбыстық құрамын жеткіліксіз меңгеру, бұл сөздерді айту мен жазудағы қателіктер арқылы көрінеді.

- лексикалық деңгейдегі ерекшеліктер: есту қабілеті зақымдалған оқушылардың сөздік қоры шектеулі болуы мүмкін, бұл көбінесе сөздерді дұрыс түсінбеу және дұрыс қолданбаумен, сондай-ақ олардың контекстік мағынасын толық меңгермеумен байланысты.

- грамматикалық құрылымдағы кемшіліктер: белгілі грамматикалық құрылымдарды меңгеру және қолдану ерекшеліктері синтаксистік деңгейде қиындықтар тудырады. Бұл естімейтін және нашар еститін оқушылардың дәстүрлі емес немесе өзгертілген сөз тәртібімен құрылған сөйлемдерді түсінуде қиналуынан, сондай-ақ оқылған мәтінді шектеулі түрде ұғынуынан көрінеді [37].

Есту қабілетінің бұзылуы және соның нәтижесінде сөйлеудің жеткіліксіз дамуы оқушының жалпы дамуына өзіндік ерекшеліктер енгізеді. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларда тек сөйлеу дамуында ғана емес, сонымен қатар когнитивтік және тұлғалық дамуында да ерекшеліктер болуы мүмкін. Оқу процесін ұйымдастыру кезінде есту қабілеті зақымдалған оқушылардың когнитивтік саласындағы ең маңызды ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- Зейіннің төмендеуі және бір тапсырмадан екіншісіне ауысу жылдамдығының баяулығы;

- Есту қабілеті зақымдалған оқушыға бір оқу тапсырмасын аяқтап, келесіге ауысу үшін белгілі бір уақыт қажет.

Сонымен қатар, бұл санаттағы оқушылар зейіннің тұрақсыздығымен және соның салдарынан жоғары шаршағыштықпен сипатталады, өйткені ақпарат есту-көру негізінде қабылданады. Еститін оқушы сабақ барысында оқуды көзбен қабылдап, материалды түсіндіру кезінде есту анализаторына сүйенсе, есту қабілеті зақымдалған оқушы үнемі екі анализаторды қатар қолданады. Естімейтін/есту қабілеті нашар оқушы зейін аударуда айтарлықтай қиындықтарға тап болады және бір уақытта тыңдап, жаза алмайды.

Зерттеушілер (Е.Л.Черкасова [38], А.Г.Зикеев [39]) есте сақтау ерекшеліктері көрнекі есте сақтаудың сөздік есте сақтаудан басым болуы мүмкіндігімен, естімейтін/есту қабілеті төмен оқушының сөздік есте сақтау деңгейінің оның лексикалық қорына тәуелділігімен және сөздік есте сақтаудың аз көлемімен сипатталатынын айтады.

Бұл оқу материалын есте сақтауға әлдеқайда көп уақытты қажет етеді, әрі жиі жағдайда түсініп емес, механикалық жаттап алу басым болады. Есту қабілеті зақымдалған көптеген оқушыларда бастауыш мектеп кезеңінде ой-

лау ерекшеліктері бейнелі-көрнекі ойлаудың сөздік-логикалық ойлаудан басымдығымен сипатталады, ал сөздік-логикалық ойлаудың даму деңгейі оқушының сөйлеу дағдыларының дамуымен тікелей байланысты болады.

Эмоциялық дамудың ерекшеліктері қоршаған ортаның эмоциялық көріністерін нақты жағдайларда түсінбеу және оларды ажыратудағы қиындықтармен сипатталуы мүмкін. Бұл, әсіресе, интонация арқылы берілетін сөйлеудің эмоциялық реңкін қабылдаудағы шектеулерге байланысты болуы мүмкін. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларда эмоцияларды тану және түсіну әңгімелесушінің мимикасын көзбен қабылдаумен тығыз байланысты. Бірақ бұл үдеріс есту арқылы бекітілмесе, шын мәніндегі жағдайды қате немесе бұрмаланған түрде қабылдауға әкелуі мүмкін.

Тұлғаның қалыптасу ерекшеліктері ретінде мұндай оқушыларда келесі жағымсыз жағдайлардың болуы атап өтіледі:

-Өзіне сенімсіздік;

-Қорқыныш;

-Жақын ересек адамға гипертрофиялық тәуелділік;

-Жоғары өзін-өзі бағалау. Егер оқушы стереотиптер мен тыйымдар кеңістігінде тәрбиеленсе, ата-анасының, тәрбиешісінің, мұғалімінің реакциясы мен бағасына назар аударса (нұсқаулық-әміршілдік тәсіл), онда бұл кешен нығаюы мүмкін. Жаңа жағдайларға (бейтаныс тапсырмалар, орта, бейтаныс адамдар) реакция әртүрлі формаларда көрінуі мүмкін, бірақ оның негізінде қателесуден қорқу жатыр: қашып кету, бейтаныс адаммен қарым-қатынастан бас тарту – «білмеймін, қолымнан келмейді» деп айту, кейде қырсығу, «өзін-өзі ұстау» немесе агрессия. Кейбір естімейтін және нашар еститін оқушыларда орынсыз ұзақ уақыт бойы тым жоғары өзін-өзі бағалау сақталады. Бұл олардың ерте жастан бастап ересектер тарапынан өз жетістіктеріне тек оң баға беру аймағында болуымен түсіндіріледі. Кейбір есту қабілеті зақымдалған оқушылар мұғалім мен сыныптастары тарапынан олардың мүмкіндіктерін (жиі объективті түрде) теріс бағалауына байланысты агрессия танытуы мүмкін.

Естімейтін және нашар еститін оқушылар еститін құрдастарына қарағанда қоғамға әлеуметтік бейімделуі төмен: олар тұйық, кейбіреулері өзімен-өзі қалғысы келеді, сәтсіздікке ұшыраудан қорқады және еститін құрдастарымен ойнаудан бас тартады.

Естімейтін және нашар еститін оқушы үшін ұзақ уақыт бойы, орта мектепке дейін, тұлғааралық қатынастарды құруда сыныптастарының бағалары мен өзін-өзі бағалауын қалыптастыруда көшбасшы болып табылатын мұғаліммен байланыс ерекше маңызды (К.В. Комаров). Мұғаліммен басым қарым-қатынас және сыныптастарымен өзара әрекеттесуді шектеу әлеуметтік қатынастардың бұзылуына, алаңдаушылықтың жоғарылауына, невротикалық реакцияларға әкелуі мүмкін. Арнайы мектеп мұғалімі естімейтін

немесе нашар еститін оқушылармен жұмыс істей бастағанда, білім беру процесін тиімді ұйымдастыру үшін олардың танымдық және тұлғалық дамуының ерекшеліктерін есте ұстауы керек [40].

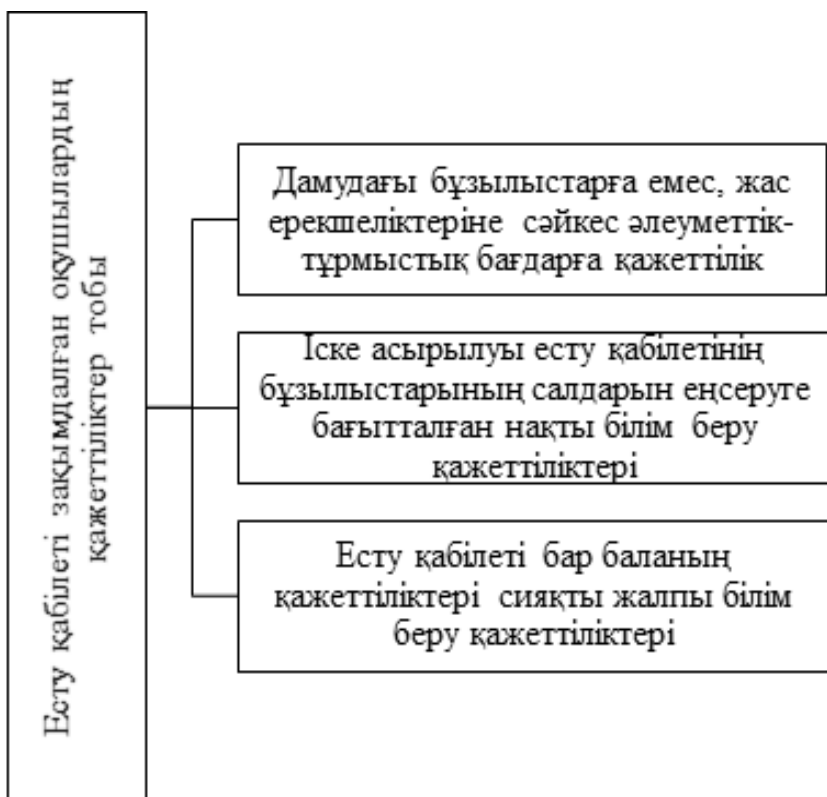
Естімейтін және нашар еститін оқушылардың ерекше білім алу қажеттіліктерін анықтауға олардың психологиялық-педагогикалық сипаттамалары негіз болады. В.И. Лубовский атап өткендей, ерекше білім алу қажеттіліктері – бұл оқушының оқу барысында байқалатын өзекті және әлеуетті мүмкіндіктері (энергетикалық, когнитивтік, моторлық және т.б.). «Дамуында түрлі кемшіліктері бар балаларға тән жалпы заңдылықтармен анықталатын ерекшеліктер қатарында, арнайы психологиялық-педагогикалық көмекті қажет ететін бірқатар сипаттамаларды бөліп көрсетуге болады. Бұл ерекшеліктер жиынтығы ерекше білім алу қажеттіліктері деп аталады». Ерекше білім алу қажеттіліктері әртүрлі көріністерде және әртүрлі үйлесімде байқалуы мүмкін, сондықтан ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларға оқу мен тәрбие беруді ұйымдастырудың әртүрлі формаларын ұсыну қажет. Бұл олардың болашақта табысты әлеуметтік бейімделуіне мүмкіндік береді [41].

Ерекше білім алу қажеттіліктері – бұл денсаулық жағдайына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындықтарға тап болатын, арнайы жалпы білім беру бағдарламалары мен қосымша білім беру бағдарламаларын қажет ететін балалардың сұраныстары [3].

Жалпы білім беру қажеттіліктері әр жас кезеңіне тән дағдылар, біліктер мен іс-әрекеттер жиынтығын құрайды. Оларды жүзеге асыру әрбір есту қабілеті зақымдалған оқушының жасына сәйкес психомоторлық даму деңгейі мен эмоционалды-еріктік саласының жай-күйін қамтамасыз етуі керек. Жалпы білім беру қажеттіліктері оқу процесінде жүзеге асырылады. Барлық іс-әрекет түрлері бойынша дағдылар мен біліктерді меңгеру үшін арнайы құралдар мен арнайы әдістерді қолдану қажет. Осылайша, педагогикалық процесс түзету бағытын алады.

Мысалы, естімейтін және нашар еститін оқушылардың дене тәрбиесі, олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарындай, денсаулықтарын нығайтуға, қозғалыс үйлесімділігін дамытуға, зейінін, еліктеу қабілетін, ерікті әрекеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Алайда, есту қабілеті зақымдалған оқушылармен жұмыс істеуде ерекше назар тепе-теңдік жаттығуларына, қимылдардың темпі, ырғағы, қарқындылығы, амплитудасы бойынша дәл орындалуына және т.б. бөлінеді.

Жоғарыда келтірілген естімейтін және нашар еститін оқушылардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы олардың ерекше білім алу қажеттіліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Н.Д. Шматко естімейтін және нашар еститін оқушылардың үш негізгі қажеттілік тобын бөліп көрсету керектігін атап өтеді (1-сурет) [42]:

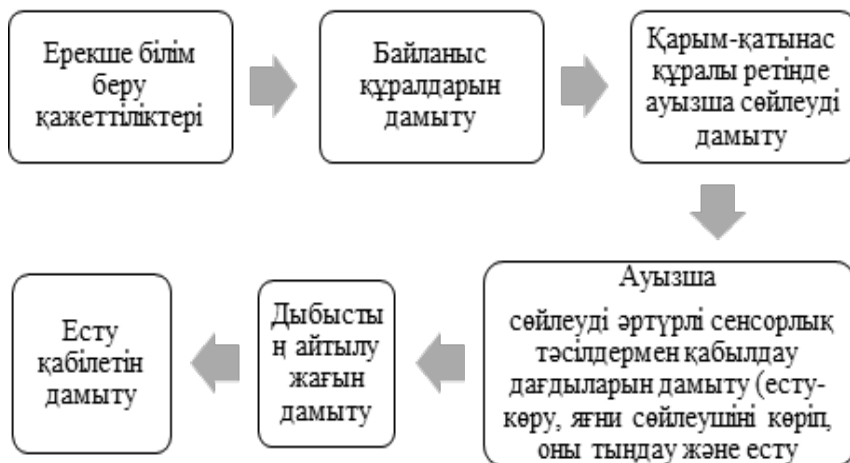
1-сурет. Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың қажеттіліктер тобы.

Әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау ең алдымен мәдени-гигиеналық дағдылар мен отбасында, мектеп ұжымында, көлікте, қонақта және т.б. әлеуметтік мінез-құлық дағдыларын дамытуға бағытталған. Мұндай дағдылар есту қабілеті зақымдалған оқушыда оның еститін құрдастарының жасында қалыптасуы тиіс. Сонымен қатар, естімеу немесе есту қабілетінің төмендігі бұл жұмысқа белгілі бір ерекшеліктер енгізеді, олар сөйлеу деңгейіне байланысты болмауы мүмкін.

Мысалы, есту қабілетінің ауыр бұзылыстары бар оқушыларға мінез-құлықтың кейбір сыртқы ерекшеліктері тән (демалу және тамақтану кезіндегі дыбыстар, сүйретіле басу, физикалық күш салу мен әртүрлі эмоциялар кезінде ерекше дауыстық реакциялар және т.б.). Мұндай ерекшеліктер сыртқы әлемнің дыбыстық сигналдарын қабылдаудағы қиындықтармен байланысты. Түзету тәрбиесі процесінде тиісті педагогикалық жағдайлар

жасалған кезде мұндай ерекшеліктерді жоюға, ал ерте түзету әсері кезінде – олардың пайда болуын болдырмауға болады.

Арнайы (ерекше) білім беру қажеттіліктері жеткілікті кең топты қамтиды, бұл төмендегі 2-суретте көрсетілген.

2-сурет. Есту қабілеті зақымдалған балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың физикалық және (немесе) психикалық дамуындағы кемшіліктерінен туындаған ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру, оқушыларға (ПМПК ұсынымдарына сәйкес) жеке-бағдарланған психологиялық-педагогикалық көмек көрсету мақсатында бейімделген негізгі білім беру бағдарламасының құрылымына түзету жұмысы бағдарламасы енгізіледі.

Түзету жұмысы бағдарламасының негізгі мақсаты – оқушылардың физикалық және психикалық дамуындағы кемшіліктерді түзету.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, педагог келесі міндетті ережелерді сақтауға дайын болуы тиіс:

- сурдопедагогпен және оқушының ата-аналарымен ынтымақтасу;
- естімейтін/нашар еститін оқушының құрдастарымен толыққанды өзара әрекеттесуін ынталандыру және оның мектеп ұжымына барынша тез әрі толық бейімделуіне ықпал ету;
- қажетті әдістемелік талаптарды сақтау (есту қабілеті зақымдалған оқушыға қатысты дұрыс орналасу);

- мұғалімнің сөйлеуіне қойылатын талаптар;
- сабақтың барлық кезеңдерінде көрнекі және дидактикалық материалдардың болуы;
- оқушының тапсырмаларды және нұсқауларды түсінуін бақылау және т.б.);
- есту қабілеті зақымдалған оқушының жұмыс кеңістігін ұйымдастыру (оның орнын дайындау; есту аппараттарының/кохлеарлық импланттың жарамдылығын тексеру; жеке дидактикалық құралдарды тексеру және т.б.);
- арнайы әдістерді, тәсілдер мен құралдарды қолдана отырып, естімейтін/нашар еститін оқушыны сабаққа қосу, оның мүмкіндіктерін ескере отырып, артық қамқорлықтан аулақ болу және сабақтың жалпы қарқынын бөсеңдетпеу;
- сабақ барысында түзетуге бағытталған бірқатар міндеттерді шешу (есту-көру назарын ынталандыру; оқушының айтылған сөзді, тапсырмаларды, мәтіндерді түсінуін тексеру; сөйлеу қателерін түзету және грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеу дағдыларын бекіту; сөздік қорын кеңейту; байланыстырып сөйлеуін дамыту; мазмұндама, диктант жазуда, мәтінді қайта баяндауда көмек көрсету және т.б.).

О.П. Коляда зерттеулеріне сәйкес, арнайы мектепте есту қабілеті зақымдалған оқушыны сапалы оқыту үшін ерекше жағдайлар жасалуы тиіс [43]:

- нормативтік-құқықтық база;
- материалдық-техникалық, кадрлық және әдістемелік ресурстар;
- білім беру процесінің барлық қатысушыларының әлеуметтік-адамгершілік әлеуеті.

Бүгінде нормативтік-құқықтық база қалыптасу, пысықтау және құрылымдау үдерісінде. Алайда білім беру ұйымының әкімшілігі мен қызметкерлері үшін мектептің жергілікті актілерімен: мектеп кеңесінің ережелерімен, ата-аналармен жасалатын келісімшарттардың нысандарымен және т.б. жұмыс істеу аса маңызды.

Кадрлық ресурстар арнайы мектепте естімейтін/нашар еститін оқушыны оқыту процесіндегі ең маңызды шарттардың бірі болып табылады (Э.И. Леонгард және т.б.). Арнайы мектеп педагогтерінің арнайы даярлығы, әкімшілік қызметкерлерінің (директор орынбасарларының) білімі, сондай-ақ білім беру ұйымында арнайы білім беру бойынша үйлестіруші/нұсқаушының болуы мектепте бейімделген ортаның барлық деңгейлерде сабақтастығы мен дамуын қамтамасыз етеді [44].

М.Л. Любимовтың зерттеулері көрсеткендей, естімейтін немесе нашар еститін оқушылардың білім алудағы жетістігі мен ұжымдағы психологиялық жайлылығы олармен жұмыс істейтін қолдау мамандарының (сурдопедагог, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, психолог) қызметіне байланысты [45].

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды арнайы мектепте оқыту барысында тек негізгі арнайы білім беру бағдарламасын ғана емес, сонымен қатар бейімделген, түзету және жеке білім беру бағдарламаларын да пайдалану қажет.

Е.В. Кулакова атап өткендей, есту қабілеті зақымдалған оқушыларды оқыту келесі педагогикалық қағидаттарды іске асыру негізінде құрылуы керек: көрнекілік, жекелендіру және ақпараттық технологияларды қолдану негізіндегі қарым-қатынас. Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ерекшеліктері мен көру деңгейін барынша ескеру үшін арнайы әзірленген оқу-дидактикалық кешен қолданылады. Ол есту қабілеті зақымдалған оқушыларға қабылдауға ыңғайлы етіп бейімделген оқулықты, арнайы оқу-әдістемелік презентациялар пакетін арнайы пәндер бойынша электронды бақылау бағдарламасын қамтиды [46].

Сөйлеу деңгейінің жеткіліксіздігі естімейтін және нашар еститін оқушылардың танымдық қызметінің толыққанды дамуына кедергі келтіреді. Сөйлеу жеткіліксіздігі олардың қабылдау, есте сақтау және ойлау ерекшеліктерін анықтайды. Бұл олардың білімді меңгеру процесін психологиялық-педагогикалық тұрғыдан зерттеу негізінде қарастырылады.

Оқу сабақтарын өткізу оқу үдерісіне қатысушылардың назарын арттыруды талап ететінін есте сақтау маңызды, бұл шаршауға, назардың тұрақтылығының төмендеуіне, орындалатын әрекеттердің жылдамдығының баяулауына және қателер санының көбеюіне әкеледі. Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың назар аудару өнімділігі қабылданатын материалдың көрнекілік қасиеттеріне байланысты: олар қаншалықты айқын болса, оқушылар объектінің немесе құбылыстың ақпараттық белгілерін соншалықты оңай анықтайды. Сондықтан оқу барысында әртүрлі көрнекі материалдарды қолдану ұсынылады. Түсінуге қиын тақырыптар барынша көп визуалды материалдармен қамтамасыз етілуі керек.

Білім беру үдерісінің тұтас жүйесінде оқушылардың оқу қызметін жекелендіру – дайындық деңгейін арттыруға ықпал ететін ең маңызды факторлардың бірі. В.Б. Сухованың еңбектерінде есту қабілеті зақымдалған оқушылардың оқу қызметін жекелендіру олардың танымдық белсенділігі, психофизикалық (соның ішінде есту), эмоционалдық, ерік-жігерлік және зияткерлік мүмкіндіктерін жұмылдыра білу қабілеттері ескеріле отырып жүзеге асырылатыны атап өтіледі. Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың жеке ерекшеліктерін зерттеу олардың білім алуындағы әлеуеттік мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу үдерісін ұйымдастыруға негіз болады [47].

Білім мен дағдыларды толық меңгеру коммуникация қағидасын іске асыру аясында жүзеге асады. Коммуникативтік компонент оқушыларды топтық сабақтарға тарту нәтижесінде ауызша сөйлеуді қалыптастыру негізінде дамиды. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды сөйлеуді толық меңгеруі оны қабылдау дағдыларын жетілдірумен қатар, оны қайта жаңғы-

рту дағдыларын да қамтиды. Бұл екі процесс өзара байланысты және олардың жетілуі есту қабілеті зақымдалған балалардың қалдық естуін пайдалану негізінде оқу процесінде жүзеге асырылады.

Барлық сөйлеу әрекеттерінің (сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу, сөйлеп тұрған адамның беті мен қолдарын визуалды қабылдау) түрлерін үйлестіру сөйлеу әрекетінің бүкіл құрылымын дамытуға, практикалық әрекетті ынталандыруға және оны меңгеруге ықпал етеді. Коммуникацияның тиісті функциялары мақсаттар мен практикалық әрекет жағдайларының мазмұнына байланысты болады, бұл әсіресе есту қабілеті зақымдалған оқушылардың жалпы білім алуы үшін маңызды.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларда сабақ барысында көру арнасы шамадан тыс жүктемемен жұмыс істейді, сондықтан есту мүшелері одан да көп зардап шегеді. Нәтижесінде ақпаратты қабылдау жылдамдығы төмендеп, сабақ кезіндегі шаршағыштық артады. Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды оқыту бағытын жүзеге асыру әр сабақта есту-сөйлеу режимін сақтауға көмектеседі.

П.А. Яннің пікірінше, есту қабілеті зақымдалған оқушылар мен педагогтер арасындағы тұлғааралық қатынастарға ерекше назар аудару қажет. Оның сәттілігі оқу бағдарламасына бірнеше ұсыныстарды енгізумен қамтамасыз етілуі мүмкін:

- Әңгіме басында әңгімелесушінің (есту қабілеті зақымдалған оқушының) назарын аудару қажет: егер оның есту қабілеті мүмкіндік берсе, оны атымен атау, егер жоқ болса – иығына қол қою немесе оны жеңіл тұрту, бірақ кенеттен емес;

- Әңгіме барысында педагог оқушыға қарап, бетін жаппау керек – оқушы оның мимикасын бақылай алуы қажет (нашар еститін және естімейтін оқушылар ақпаратты ерін қимылынан оқиды);

- Барлық оқушылар ерін қимылынан жақсы оқи алмайды, сондықтан мұны олардан бірінші кездесуде сұрау қажет; егер оқушыда мұндай қабілет болса, сөздерді анық әрі баяу айту, қарапайым сөйлемдерді қолдану және мағынасы жоқ сөздерден аулақ болу керек; бірақ сөздерді шамадан тыс анық айтудың қажеті жоқ – бұл артикуляцияны өзгертеді және қосымша қиындықтар тудырады; егер бұл мағынаны нақтылауға немесе түсіндіруге көмектессе; қажет болған жағдайда мимика мен ым-ишараларды қолдануға болады, - Әңгіме тақырыбын ескертусіз өзгертуге болмайды; мұндай жағдайда: «Жақсы, енді біз ... талқылаймыз» деп айту керек;

- Оқу материалын тыныш, анық және түсінікті жеткізу қажет; егер нашар еститін оқушы қандай да бір нәрсені қайталауды сұраса, оны басқа сөздермен немесе ым-ишарамен түсіндіре отырып, қайталау керек;

- Ақпарат қысқа сөйлемдермен, қарапайым түрде жеткізілуі тиіс;

- Оқушыларға таныс емес сөз тіркестері мен сөйлемдерді қолданбау

керек; жаңа терминдерді түсіндірмес бұрын, әр сөздің мағынасын мұқият талдап, оқушының оны түсінгеніне көз жеткізу және сөздік жұмысын жүргізу қажет (оқушыдан сұрап білу керек);

- Егер мұғалім есту қабілеті зақымдалған оқушының жауабын немесе сұрағын түсінбесе, оны қайталауын немесе қағазға жазуын сұрауға болады;

- Егер мұғалім қандай да бір маңызды ақпаратты (ережелер, формулалар, әдістер немесе басқа күрделі терминологияны) беретін болса, оны тақтаға жазу қажет;

- Егер маңызды ақпарат берілсе (ережелер, нұсқаулар және т.б.), ол тақтада қосымша элементтер арқылы көрсетілуі тиіс;

- Оқу фильмдері, егер мүмкін болса, субтитрлермен қамтамасыз етілуі керек [48].

Осылайша, есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ерекше білім алу қажеттіліктері мыналарды қамтиды: жеке педагогикалық көзқарас; ең қолайлы оқыту түрін таңдау; арнайы оқыту шарттарын жасау: арнайы әдістер, жабдықтар және білім беру ұйымындағы бейімделген оқу ортасы. Дәл осы есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ерекше білім алу қажеттіліктерін толыққанды іске асыру, сондай-ақ білім беру процесінің барлық қатысушыларының күш-жігерін мақсатты түрде біріктіру есту қабілеті зақымдалған оқушыға түзету-дамыту әсерінің тиімділігін анықтайды.

4. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СУРДОПЕДАГОГТЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Есту қабілеті зақымдалған оқушылармен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық түзету жұмысы есту қабілетінің бұзылуы салдарынан туындайтын мәселелерге негізделеді. Мұндай оқушылармен жұмыс істеу әдістерінің жүйесі психологиялық-педагогикалық ықпалдың компенсаторлық және түзетуге бағытталған сипатын қамтамасыз етіп, оларды құрдастарымен тең дәрежеде оқу тапсырмаларын орындауға бейімдеуі тиіс.

Арнайы педагогтің (сурдопедагогтің) қызметі, мақсаттары мен міндеттері «Педагог» кәсіби стандартына [6] сәйкес реттеледі. Оқу процесін ұйымдастыруға арналған педагогикалық тәсілдер «Жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстары және факультативтер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына» [10] сәйкес жүзеге асырылады.

Естімейтін және нашар еститін оқушыларды оқыту келесі дидактикалық қағидаттарға негізделеді:

1. Білім беруді ізгілендіру қағидаты, бұл білім беруді жеке тұлғаға бағытталған тұжырымдамаға көшіруді қамтамасыз етеді;

2. Білім берудің бейімделу қағидаты, естімейтін және нашар еститін баланың даму деңгейі мен ерекшеліктеріне бейімделуді қамтамасыз етеді, оған сәйкес мектеп әртүрлі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталады, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген, көру қабілеті зақымдалған және басқа да санаттағы оқушылар үшін әртүрлі құралдар мен әдістерді қолданады;

3. Оқытуды саралау және жекелеу қағидаты, ол естімейтін және нашар еститін оқушыға ата-анасымен бірге өзіне қолайлы оқыту жолын таңдауға мүмкіндік береді;

4. Көрнекілік және сөздік құралдар қағидаты, ол оқу-тәрбие процесінде жаңа ұғымдарды, тұжырымдарды және ережелерді қалыптастырудың негізі ретінде сезімдік бейнелерді жинақтау, жүйелеу және жалпылау мақсатында бақылауларды ұйымдастыруға бағытталған, бұл әсіресе естімейтін және нашар еститін оқушыларды оқытудың бастапқы кезеңінде маңызды;

5. Есту қабылдауын дамыту қағидаты, ол ауызекі сөйлеудің дыбысталу жағын дамыту қажеттілігімен бірлікте қарастырылады және естімейтін және нашар еститін оқушының оған бағытталған сөзді еркін түсіну және оны айналасындағыларға анық әрі түсінікті етіп жеткізу қабілетін дамытуға бағытталған;

6. Сөйлеу қарым-қатынасын белсендіру қағидаты, ол естімейтін және нашар еститін оқушылардың бірлескен әрекетін ұйымдастыруда психологиялық-педагогикалық тәсілдерді жүзеге асыру қажеттілігімен байланысты. Бұл қағидат оқушыларды ауызша сөйлеу негізінде қарым-қатынас жасауға ынталандыратын жағдайларды модельдеуді көздейді. Әлеуметтік мінез-құлық формаларын ескере отырып, оқушыларды әртүрлі қарым-қатынас тәсілдеріне арнайы оқыту оқу-тәрбие жұмысының барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады;

7. Әрекеттік тәсіл қағидаты, ол қазіргі заманғы есту қабілеті зақымдалған оқушыларды оқыту жүйесінің негізгі бағытын көрсетеді, мұнда оқу қызметі білім, білік және дағды қалыптастыру процесі ретінде ғана емес, сонымен қатар естімейтін және нашар еститін оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға бағытталған түзету-дамыту процесінің маңызды шарты ретінде қарастырылады;

8. Білім беру процесінің дамытушылық бағыты қағидаты, ол оқыту үдерісін оқушының жеке тұлғасын дамытуға және оның «жақын арадағы даму аймағын» кеңейтуге бағыттайды, ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеруді талап етеді;

9. Онтогенетикалық қағидат, ол естімейтін және нашар еститін оқушылардың есту ортасында толыққанды өмір сүруі үшін қажетті білім, білік және дағдыларды меңгеруін көздейді;

10. Білім, білік, дағды және қарым-қатынас тәжірибесін өмірлік жағдайларға көшіру қағидаты, бұл оқу барысында қалыптасқан білім мен дағдыларды шынайы өмірде қолдану қабілетін дамытуға бағытталған және оқушының дербес бейімделуіне және нақты өмірде белсенді әрекет етуге дайындығын қамтамасыз етеді [6], [10].

Есту қабілетін дамыту келесі әдістемелік қағидаттарға сәйкес жүргізіледі:

1. Сөйлеу мен сөйлеу элементтерін ажырату дағдыларын кезең-кезеңімен қалыптастыру қағидаты, сөйлеуді есту арқылы ажыратудың бастапқы қарапайым деңгейінен неғұрлым нәзік және дәл ажырату деңгейіне жүйелі түрде көшуін қамтамасыз етеді;

2. Дамытушы жаттығулар қағидаты, есту қабілетін дамытуға арналған жаттығулар ойлау, сөйлеу, сенсорлық және моторлық салалар, есте сақтау, зейін, білімді өз бетінше меңгеру және өзін-өзі дамыту мен шығармашылыққа ұмтылыс дағдыларын дамытуға бағытталған;

3. Сөйлеу материалын интеграциялау қағидаты, оқу пәндері, тақырыптар және оқу бағдарламасының бөлімдері арасындағы пәнаралық байланысты ұйымдастыруды көздейді;

4. Сөйлеуді тілдік естуін дамыту құралы ретінде пайдалану қағидаты, сөйлеу орталықтарында бұрыннан бар есту бейнелерін жандандыруға,

жаңа есту түсініктерін қалыптастыруға, оларды ішкі сөйлеумен және одан кейінгі сөйлеу әрекетімен байланыстыруға бағытталған;

5. Есту қабілетін дамыту мен дыбыстаудың байланысы қағидаты, оқушылардың сөйлеу-қозғалыс анализаторының белсенді қатысуы кезінде ұсынылған материалды есту арқылы жақсырақ ажырата алуына негізделген. Сөйлеу материалын анық айту және қайталау есту-дыбыстау жалпылауларын табысты қалыптастыруға ықпал етеді;

6. Дыбыстауды түзету қағидаты, фонетикалық тұрғыдан дұрыс, анық және мәнерлі сөйлеу сөйлеу дыбыстарын, сөздерді және сөйлеуді есту арқылы тануға оң әсер ететіндігімен негізделген;

7. Есту арқылы өзін-өзі бақылауды қалыптастыру қағидаты, сөйлеу дыбыстарын қателіксіз қайталаудың маңызды шарты болып табылады. Есту және кинестетикалық өзін-өзі бақылаудың үйлесуі есту қабілеті зақымдалған оқушылар сөйлеуінің анықтығы мен түсініктілігін арттырып, сөйлеу тілін естуін дамытуға ықпал етеді.

Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру келесі әдістемелік қағидаттарға сәйкес жүргізіледі:

Дыбыстау дағдыларын меңгеруде саналық және белсенділік қағидаты;

Материалды фонетикалық іріктеу қағидаты;

Ұқсас артикуляцияларды салыстыру қағидаты;

Сөйлеу қарым-қатынасы қағидаты;

Барлық сақталған анализаторларды пайдалану қағидаты;

Алынған білім мен дағдылардың жүйелілігі мен беріктігі қағидаты;

Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру қағидаты;

Оқытудың баланың өмірі мен іс-әрекетімен байланысы қағидаты [10].

Арнайы педагог, сурдопедагог – түзету жұмысын ұйымдастырудағы жетекші маман, өйткені ол бұл санаттағы балалардың ерекшеліктерін және олармен жұмыс істеу әдістерін терең және толық біледі.

Арнайы білім беру ұйымындағы сурдопедагогтің түзету қызметінің негізгі мақсаты – естімейтін және нашар еститін балалардың сөйлеуін, есту-көру (есту-визуалды) қабылдауын жақсарту, бұл жеке немесе топтық сабақтарда ақпарат алудың қажетті шарты болып табылады және еститін құрдастарымен, қоғаммен толыққанды қарым-қатынас жасауға бағытталған.

Осылайша, арнайы білім беру ұйымында сурдопедагогтің естімейтін және нашар еститін балалармен жұмысы келесі компоненттерді қалыптастыруға, түзетуге және жетілдіруге арналған кешенді міндеттерді шешуге бағытталған:

- Балалардың есту қабілеті – есту-көру дағдыларын жетілдірудің негізі ретінде;

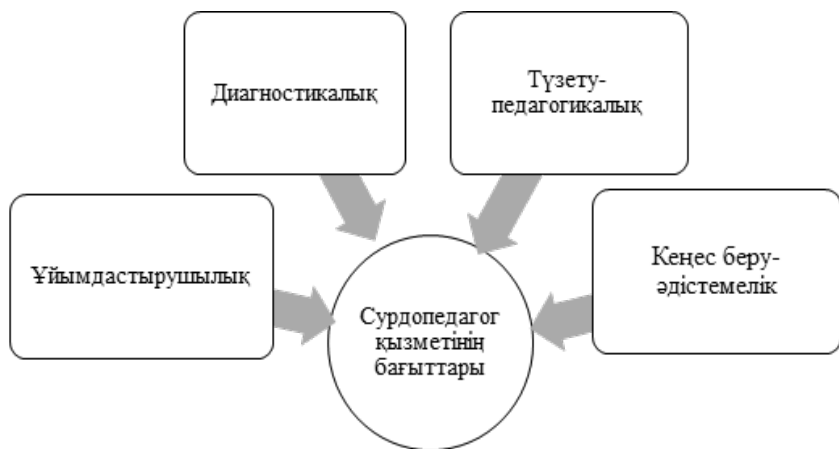
- Күрделі акустикалық және позициялық жағдайларда есту қабілетін дамыту;

- Аудиовизуалды қабылдау – ақпарат алудың негізгі тәсілі ретінде;
- Сөйлеу және ойлау;
- Коммуникативтік және тұлғааралық дағдылар;
- Ауызекі сөйлеуді, дыбыстауды және өзін-өзі бақылауды қадағалау.

Түзету-есту жұмысының ерекшелігі – есту-сөйлеу қабілеттері мен дағдыларын дамыту, оларды есту қабілеті зақымдалған оқушылар белгілі бір жағдайларда пайдалана алады.

Жоғарыда аталған міндеттер кешені арнайы мектеп сурдопедагогінің негізгі кәсіби қызметі аясында жүзеге асырылады. Теориялық әдебиеттер мен нормативтік құжаттарды («Педагог» кәсіби стандарты [6], «Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамалары» [7]) талдау негізінде сурдопедагог қызметінің бағыттарын бөліп көрсетуге болады.

Арнайы педагог, сурдопедагог естімейтін және нашар еститін оқушылармен, олардың ата-аналарымен, педагогтармен және білім беру ұйымының басқа да мамандарымен әртүрлі бағыттары: ұйымдастырушылық, диагностикалық (тексеру және бағалау), түзету-педагогикалық, кеңес берулік-әдістемелік бойынша жұмыс істейді (3-сурет).

3-сурет. Сурдопедагог қызметінің бағыттары.

Ұйымдастырушылық бағыт.

Есту қабілетін дамыту және дыбыстардың айтылуын қалыптастыру бойынша жұмысты ұйымдастырудың бірнеше түрі бар: дыбысты күшейтетін аппараттарды пайдалана отырып өткізілетін жалпы білім беру сабақтары, жеке және фронтальді сабақтар, сыныптан тыс іс-шаралар.

Жеке және фронтальді сабақтарға оқу жоспары бойынша арнайы сағаттар бөлінеді. Жалпы білім беру сабақтарында дыбысты күшейтетін аппараттарды пайдалану арқылы есту қабілетін дамыту пәндік материалды меңгеру процесінде, ал сыныптан тыс уақытта – іс-шаралар өткізу кезінде жүзеге асырылады.

Әрбір жұмыс түрінің өз мақсаты мен мазмұны бар. Есту қабілетін дамыту бойынша әртүрлі жұмыс түрлерін үйлестіру ең жоғары нәтиже береді.

Жалпы білім беру сабақтарында есту қабілетін дамыту барлық оқу жылдары бойы жүзеге асырылады және бұл бастауыш, орта және жоғарғы сыныптарда сабақ беретін барлық педагогтердің міндетіне кіреді.

Тиімділікті арттыру үшін әрбір оқушымен аптасына 3 рет 20 минуттан сабақ өткізу ұсынылады. Бірінші 10 минут дұрыс дыбыстау дағдыларын қалыптастыруға, ал екінші 10 минут – есту қабілетін дамытуға бөлінеді. Ерекшелік – 1-сынып, онда алғашқы тоқсанда сабақтар тек дұрыс дыбыстауды қалыптастыруға арналады.

Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру дағдыларын күнделікті дыбыстарды қоюға және оларды оқушылар сабақ барысында белсенді түрде танысатын сөздерде бекітуге ықпал етеді. Бұл жұмыс дыбысты күшейтетін аппараттарды (немесе ЕА, КИ) пайдалана отырып жүзеге асырылуы тиіс. Сонымен қатар, оқушылардың есту зейіні, сөйлеу дыбыстарына құлақ түру қабілеті дамиды.

Жеке сабақтарда есту қабілетін дамыту мен дыбыстардың айтылуын қалыптастыру жұмысын үйлестіру практикалық тұрғыдан тиімді. Есту және сөйлеу-қимыл анализаторларының өзара байланысы меңгерілген дағдыларды жылдам игеруге, оларды белсенді пайдалануға және біртіндеп тұрақты дағдыға айналдыруға көмектеседі.

Осы бағыт аясында сурдопедагог есту қабілеті зақымдалған оқушылармен жеке және топтық сабақтарды ұйымдастырады, құжаттарды рәсімдейді, сабақ кестесін құрады.

Диагностикалық бағыт.

Сурдопедагог есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арнайы педагогикалық диагностика жүргізеді, ол келесі параметрлерді бағалауды қамтиды:

- есту аппараттың немесе кохлеарлық импланттың (КИ) дұрыс орна-тылуы;
- естімейтін немесе нашар еститін оқушылардың естуі және есту қа-білетін мүмкіндіктері;
- дыбыстардың айтылу жағдайы;
- ауызша сөйлеу деңгейі.

Бағалау дәстүрлі әдіспен, сөздер, сөз тіркестері және мәтіндерді қолдану арқылы оқу жылының басында және соңында бір-екі апта ішінде жүргізіледі. Бағалау әр оқушымен жеке өткізіледі. Бағалау нәтижелері бойынша есеп әрбір оқушыға жеке толтырылады.

Түзету-педагогикалық бағыт.

Бұл бағыттағы жұмыс сурдопедагог (Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту пәнінің мұғалімі) тарапынан оқушылардың психологиялық ерекшеліктері, сөйлеу деңгейі, есту жағдайы және дыбыс шығаруын ескере отырып, «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта, арнаулы, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес жүзеге асырылады.

Аталған бұйрықтың 3-қосымшасына сәйкес сурдопедагогтер (Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту пәнінің мұғалімі) күнделікті кестеге сәйкес келесі құжаттарды жүргізеді:

1. 1-4 сыныптарға арналған сынып журналы, 5-11 (12) сыныптарға арналған сынып журналы, факультатив сабақтар журналы, үйде оқыту журналы, мектепалды даярлық сыныптарының журналы (қағаз немесе электронды форматта);

2. Қысқа мерзімді (сабақ жоспары) жоспар (қағаз немесе электронды форматта word немесе pdf түрінде); «Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» пәні бойынша қысқа мерзімді (сабақ жоспары) жоспар әр оқу жылы бойы, есту қабілеті зақымдалған оқушыларды оқыту ерекшеліктеріне байланысты, әр апта сайын толтырылады. «Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» пәні бойынша қысқа мерзімді (сабақ жоспары) жоспардың үлгісі қоса беріледі (Қосымша Б).

Жылына бір рет, оқу жылы басталғанға дейін әзірлейді:

3) орта мерзімді (күнгізбелік-тақырыптық) жоспар (Қосымша В), естімейтін немесе есту қабілеті төмен (кейін есту қабілетін жоғалтқан) балаларға арналған үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес әзірленеді, әрі оқушылардың ауызша сөйлеуін қалыптастыру және есту қабылдауын дамыту бойынша жұмыс жүргізіледі [17].

Есту қабілеті зақымдалған балаларды оқыту жағдайлары – сабақтағы күрделі акустикалық жағдайлар, сабақ барысында полилог режимінде жүйелі жұмыс жүргізу және лексикалық, грамматикалық, фонетикалық, фонематикалық ерекшеліктер тұрғысынан маңызды тілдік материалды пайдалану, көрнекіліктерді оңтайлы қолдану – әр баланың деңгейін ескеруді талап етеді.

Осылайша, жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, сурдопедагогтің түзету жұмысының ерекшеліктері мен сөйлеу материалын іріктеу тәсілдері анықталады.

«Жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстары және факультативтер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына» сәйкес, «Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» сабақтарында ерекше мін-

дет – сөйлеуді тәжірибелік меңгеру мәселесі шешіледі, бұл есту қабілеті зақымдалған оқушылардың тілді меңгеруінің өзіндік ерекшеліктерін түсіндіреді. Бұл дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту жұмысының ерекше мазмұнын анықтайды (фонетикалық, лексикалық және грамматикалық материалды арнайы таңдау, оны топтастыру, реттеу, жекелеген бөліктерінің өзара байланысы) [10].

«Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» пәнінің негізгі мақсаты – есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ауызша сөйлеу тілін (лексика, фонетика, грамматика, орфоэпия) дамыту, оны қабылдау және қайта жаңғырту дағдыларын қалыптастыру.

Негізгі міндеттер:

Тіл туралы білімді сөйлеу әрекетінің негізі ретінде меңгеру және жүйелеу;

Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін өзара байланыста дамыту, қарым-қатынастың мақсатына, міндетіне және жағдайына сәйкес тілдік құралдарды таңдау дағдыларын қалыптастыру;

Сөйлеу әрекетінде теориялық мәліметтер мен орфографиялық ережелерді саналы түрде қолдану тәсілдерін меңгеру;

Орфография мен пунктуацияны меңгеру;

Қарым-қатынасқа түсу және оны тілдік нормаларға сай сауатты жүргізу дағдыларын игеру;

Кітап таңдауда оқырмандық дербестікті және танымдық белсенділікті дамыту;

Оқу, ғылыми-танымдық мәтіндермен жұмыс істеудің бастапқы дағдыларын меңгеру және әртүрлі сөздік түрлерін қолдану;

Сөздік қорын байыту.

«Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» пәнінің мазмұнын ұйымдастыру:

1-бөлім: «Дыбыс шығаруды қалыптастыру»

2-бөлім: «Есту қабылдауын дамыту»

«Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру» келесі бөлімшелерді қамтиды:

1. Сөйлеу тынысы;
2. Дауыс;
3. Дыбыстар және олардың үйлесімі;
4. Сөзбен жұмыс істеу;
5. Фразамен жұмыс істеу.

2-бөлім. «Есту қабілетін дамыту» келесі бөлімшені қамтиды:

1. Ауызша сөйлеуді есту-көру арқылы және есту арқылы қабылдау.

Типтік оқу бағдарламаларының түзету компонентінің негізінде жеке/шағын топтық/топтық түзету сабақтарының бағдарламалары құрастырылады (3-тарау, 49-тармақ).

Сабақ кестесінде күнделікті сабақтар мен түзету сабақтарының саны, ұзақтығы, реті көрсетіледі.

Жеке/шағын топтық/топтық түзету сабақтары оқу күні ішінде және сабақтан тыс уақытта сабақ кестесіне сәйкес өткізіледі. Бұл кесте мектеп кеңесінде талқыланып, білім беру ұйымының басшысы тарапынан бекітіледі.

Сөйлеуді меңгеруде және оны қабылдауда естімейтін және нашар еститін білім алушылар үшін сөйлеу тәжірибесі ерекше орын алады. Бұл олардың қоршаған әлем туралы білімдері мен ұғымдарын меңгеруіне, әлеуметтік тәжірибе алуына және қоғамға бейімделуге дайындалуына мүмкіндік беретін құрал болып табылады.

Естімейтін және нашар еститін білім алушылардың есту-сөйлеу дамуы міндеттерін шешу оқу және сыныптан тыс жұмыстың барлық түрлеріне енгізіледі. Тек осы шарт орындалған жағдайда ғана тілді қарым-қатынас және ойлау құралы ретінде меңгеру мақсаты іс жүзінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Дұрыс айтылымды меңгеру және тиімді есту қабілетін дамыту келесі жұмыс бағыттарына негізделеді. Бұл бағыттар білім беру бағдарламасы аясында басқа сабақтар мен пәндерде жүзеге асырылады («Көркем еңбек», «Музыка», «Бейімделген дене шынықтыру», «Қоршаған ортамен таныстыру», «Түзету ритмикасы», «Орыс тілі мен әдебиеті», «Сауат ашу»):

Өртүрлі қабылдау түрлерін, зейінді, есте сақтауды, ойлауды дамыту;

Жалпы, қолдың және артикуляциялық моториканы дамыту;

Белсенді және енжар сөздік қорын кеңейту;

Сөздің грамматикалық формаларын, сөзжасам үлгілерін, түрлі синтаксистік құрылымдарды қабылдау, ажырату және қолдану дағдыларын дамыту;

Диалогтік және байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдіру;

Сөйлеудің фонетикалық жағының бұзылуын түзету, фонематикалық үдерістерді дамыту;

Сөйлеулік және сөйлеусіз дыбыстардың есту-көру және есту арқылы қабылдауын дамыту;

Коммуникативтік уәждемені (мотивацияны) қалыптастыру.

Барлық сабақ түрлерін жүргізу олардың ұйымдастыру формаларын қамтиды: нұсқау беру, көмек көрсету, бақылау, қорытынды жасау, бағалау, сондай-ақ тілді коммуникативтік мақсатта қолдану (тапсырмалар беру, сұрақ-жауап, есеп беру, өз көзқарасын білдіру) [10].

Есту қабілетін дамыту және ауызша сөйлеуді қалыптастыру арнайы ұйымдастырылған жеке және топтық сабақтарда жүзеге асырылады.

Сурдопедагог жеке және топтық сабақтар сияқты жұмыс түрлерін қолданады. Жеке сабақтар бастауыш сыныптарда жүргізіледі, ал орта және

жоғары сыныптарда балалардың даму деңгейіне байланысты топтық және жеке сабақтар қосылуы мүмкін. Жеке және топтық сабақтар барысында аудио (есту арқылы қабылдау) және тыңдап-көру арқылы әртүрлі сөйлеу материалының (дыбыстар, буындар, сөздер, сөз тіркестері, сөйлемдер, мәтіндер) ажыратылуы, сәйкестендірілуі және танып-білуі дамиды.

Сонымен қатар, бұл жұмыс әртүрлі жағдайларда жүргізіледі:

- Ыңғайлы акустикалық және позициялық жағдайларда: аудио жаттығулары тыныш ортада өтеді, ал сөйлеу материалын педагог баланың алдында, «бетпе-бет» айтып түсіндіреді;

- Басқа шуылар мен күрделі жағдайларда: сөйлеуші әртүрлі позицияларда болуы мүмкін (баланың алдында, артында, қасында, сынып ішінде қозғалыста);

- Қолайлы акустикалық жағдайда, бірақ бірнеше адамның кезекпен сөйлеуі кезінде, яғни полилогтық жағдайда.

Мұндай жаттығулар сөйлеу материалын толық емес есту деректері негізінде болжау арқылы тану және түсіну қабілетін нығайтады.

Айта кету керек, ауызша сөйлеу материалының мазмұны оқушылардың сөйлеуі мен ойлау операцияларын дамытуға бағытталған. Мысалы, сөйлеу материалында синонимдер мен антонимдерді қолдану, сөздердің морфологиялық құрамын талдау, белгілі бір нәрсе туралы жалпы ұғымдарды бөліп көрсету, ұқсас ұғымдарды анықтау, контекстегі таныс емес сөзді түсіндіру және т.б.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың арнайы мектепте сәтті оқуы тек «білім қорына» ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынас жасау дағдысына да байланысты: тыңдау және сөйлеуді түсіну, коммуникативтік жағдайды белгілі бір мақсаттар мен міндеттерге сәйкес модельдеу, сөйлесу кезінде серіктесіне назар аудару және өз ойларын ретімен жеткізе білу.

Сурдопедагогтердің жеке және топтық сабақтарда шешетін міндеттерінің бірі – керең және слабослышащий балалардың өз құрдастарымен және қоғамдағы адамдармен қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру.

Тұлғааралық өзара әрекеттесу үлгілері диалог, мини-диалог, рөлдік ойындар, қарым-қатынас ережелері, қарым-қатынас әдістері мен құралдарына байланысты жаттығулар арқылы құрылады және іске асырылады.

Сабақ барысында сурдопедагог балалардың сөйлеуін бақылау және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытып, жаттықтырады, сондай-ақ олардың құрдастарының сөйлеуін қадағалау қабілетін жетілдіреді.

Жұмыс әр оқушының ерекшеліктері мен аудиторлық және пәндік сабақтардың сөйлеу материалын ескере отырып, жеке бағдарлама және жоспар бойынша жүргізіледі. Бағдарлама мен жоспар дамытушылық және белсенді сипатқа ие, бұл жалпы білім беретін пәндер бойынша материалмен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Жеке сабақтар дәстүрлі әдіспен, мектепке дейінгі және бастауыш, орта сыныптардың сөйлеу материалын, сондай-ақ арнайы мектептердегі пәндік сабақтардың сөйлеу материалын пайдалану арқылы өткізіледі. Сөйлеу материалы алдымен есту-көру арқылы, содан кейін тыңдау арқылы айтылуы керек, соның ішінде күрделі жағдайларда: шу деңгейі жоғары болған кезде, мұғалім материалды экран арқылы көрсетіп немесе оқушыға арқасын беріп тұрып айтуы тиіс. Жеке сабақтар аптасына кемінде екі рет өткізіледі, ал олардың саны оқушының есту қабілеті мен есту мүмкіндіктеріне байланысты болады.

Топтық сабақтар ауызекі сөйлеуді қалыптастыру, тыңдау және аудио-визуалды құралдар негізінде диалогқа түсу және оны жүргізу дағдыларын қамтиды. Топтық сабақтардың құндылығы – оқушылардың әртүрлі дауыстар мен сөйлеу стильдерін естуінде. Мұндай іс-әрекет дидактикалық тапсырмаларды орындаумен қатар, төзімділікті (толеранттылықты) дамытуға ықпал етеді.

Арнайы мектептегі сурдопедагог жұмысының ерекшелігі – жеке және топтық сабақтарда есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу материалын қабылдау қабілетін дамыту (дыбыстармен, буындармен, сөздермен, сөйлемдермен, мәтіндермен жұмыс істеу) және арнайы күрделі акустикалық жағдайларда (сөйлеушінің орналасуы, шуды елемей) сөйлеуді қабылдау дағдыларын қалыптастыру. Сонымен қатар, диалог және полилог жағдайында ақпаратты алуға және талдауға үйрету, жылдам жауап беру және толық емес есту деректері бойынша сөйлеу материалын тану мен түсіну қабілеттерін толық қалыптастыру жүргізіледі.

Кеңес беру-әдістемелік бағыты сурдопедагогтың ата-аналармен өзара әрекеттесу процесінде жүзеге асырылады және мыналарды қамтиды:

- Ата-аналар мен педагогтерге арналған балалардың есту қабілетін дамыту бойынша ашық жеке және топтық сабақтарды өткізу;

- Оқушылардың түзету процесінің барысы, мазмұны мен нәтижелері туралы және мектептен тыс уақытта білім беру мекемесінде алынған есту және сөйлеу дағдыларын бекіту және автоматтандыру үшін қолайлы жағдай жасау туралы жеке (топтық) кеңестер беру;

- Ата-аналар жиналыстарына қатысу, олардың есту қабілеті зақымдалған балалардың ерекшеліктері туралы хабардарлығын арттыру.

Әдістемелік қызмет арнайы мектеп жағдайында жұмыс істейтін педагогтердің кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыруға бағытталған. Бастауыш сынып педагогтері мен пән мұғалімдеріне (еңбек пәні мұғалімі, математика мұғалімі, орыс тілі мұғалімі, ағылшын тілі мұғалімі және т.б.) сурдопедагог қосымша әдістемелік көмек көрсетеді. Сурдопедагог мұғалімдерді есту қабілеті зақымдалған балалардың даму ерекшеліктерімен, сондай-ақ олардың оқыту тиімділігін арттыруға көмектесетін арнайы әдістер және тәсілдермен таныстырады.

Ыңғайлы білім беру ортасын құру және оқыту сапасын арттыру мақсатында есту қабілеті зақымдалған оқушылардың ерекшеліктері, олардың есту-көру арқылы қабылдауы мен сөйлеуді түсінуі, педагог пен ата-ананың сөйлеу мінез-құлқы туралы мұғалімдер мен ата-аналарға арналған нұсқаулықтар әзірлеу ұсынылады.

Сурдопедагогтің тиімді жұмысы үшін жеке жабдықталған кабинетінің болуы маңызды және міндетті шарт болып табылады.

Қазіргі талаптарға сай сурдопедагогтің педагогикалық мәдениеті кәсіби қызметін жүзеге асыруға дайындығынан көрінеді, ол есту қабілеті зақымдалған оқушылардың дамуына және олардың өміріне сапалы өзгерістер енгізуге бағытталған. Сурдопедагогтің педагогикалық мәдениетінің ерекшелігін құрайтын білімдерге: педагогика мен сурдопедагогиканың әдіснамалық негіздері; даму бұзылыстарының жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктері, әр даму кезеңіндегі жеке психологиялық ерекшеліктер, бұзылыстарды түзету және өтеу жолдары есту қабілеті зақымдалған білім алушыларды оқытудың принциптері, мақсаттары, міндеттері, формалары мен әдістері, оқыту ерекшеліктері және әлеуметтік бейімдеу тәсілдері жатады.

Сонымен, сурдопедагогтің кәсіби қызметі есту қабілеті зақымдалған оқушылардың білім алуына, тәрбиесіне, тұлға ретінде қалыптасуына, бұзылыстарын түзетуге және олардың әлеуметтік бейімделуіне әсер етеді.

5. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Естімейтін және нашар еститіндерге арналған мектептегі білім беру кеңістігі «Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларына» сәйкес келуі тиіс [13].

Сыныптағы жиһаз әртүрлі формаларды (жеке, жұптық, топтық) және жұмыс түрлерін (ойындар мен белсенді әдістер) жүргізу үшін оңай қозғалады. Кітап сөрелеріне, оқушылар жұмыстарының көрмесіне арналған стендтерге және көрнекі құралдарға арналған орын қарастырылуы қажет.

Нашар еститіндер мен естімейтіндерге арналған мектепте білім беру кеңістігін ұйымдастыруға қойылатын талаптар:

1) қауіптер туралы ескертпелер, оқыту режиміндегі өзгерістер, аспаптардың, кабинеттер мен оқу сыныптарының атауларын белгілейтін қабы-

рғаларға ілінген немесе электрондық тасымалдағыштардағы баспа кестелері түрінде ұсынылған мәтіндік ақпараттың болуы;

2) оқу сабақтарының кестесі туралы дыбыстық анықтамалық ақпараттың көрнекі қайталануы (субтитрлерді тарату мүмкіндігі бар мониторларды орнату (мониторлар, олардың өлшемдері мен саны оқу үй-жайының өлшемдерін ескере отырып айқындалуы қажет));

3) ақпаратты жаңғыртуды тиісті дыбыстық құралдармен қамтамасыз ету.

Оқу кабинеттері есту қабілетін дамытуға ықпал ететін заманауи аудиологиялық және сурдопедагогикалық талаптарға жауап беретін дыбыс күшейткіш: діріл тактильді құрылғылармен немесе сымсыз аппаратурамен қосымша жинақталатын ұжымдық пайдаланудағы дыбысты күшейтетін аппаратурамен жабдықталады.

Естімейтін немесе нашар еститін оқушы оқу күні бойы және сабақтан тыс уақытта медициналық ұсынымдарын ескере отырып, есту аппараттарын немесе кохлеарлық импланттарды пайдаланады. Сынып бөлмелерінде FM жүйелерін, коректендіру көзі, батареяларды сақтауға арналған арнайы орындар қарастырылуы керек.

Сынып оқушыларға арналған компьютерлері бар жұмыс орындарымен жабдықталады.

Әр педагог бейне және аудио техниканы қолдана отырып, білім беру ұйымын ақпараттандырудың заманауи талаптарына сәйкес сабақ өткізуге мүмкіндік алады.

Сынып оқушылардың бойына сәйкес реттелетін парталармен жабдықталады, бұл дұрыс қалыпты сақтауға мүмкіндік береді.

Парта отырған естімейтін немесе нашар еститін оқушының мұғалімнің бет-әлпетін және сыныптастарының көпшілігінің бет жүзін көре алатындай орналастырылады.

Сондай-ақ, сөйлеушінің бет-әлпетін және оның артындағы фонды жарықтандырудың, сондай-ақ алыстан не болып жатқанын жақсы көруге мүмкіндік беретін жабдықтың (үлкен экранға проекцияланған) ойластырылуы ерекше шарт болып табылады. Партадан тактада, ақпараттық қабырғаларда орналасқан ақпаратқа тікелей қол жетімділік ашылады.

Оқушының партасында таныс емес сөздер, терминдер, сынып мұғалімі тарапынан қосымша жеке көмек қажет болған жағдайда қолданылатын арнайы құрылымды, планшеттік тақтаны орналастыру көзделеді.

Оқу орнын ұйымдастыру кезінде білім алушының психофизикалық даму ерекшеліктері, моторикасының, көру қабілетінің жай-күйі, басқа да қосымша бұзылыстарының болуы ескеріледі. Көру қабілеті зақымдалған нашар еститін оқушының сыныптағы жұмыс орнын анықтау офтальмологтың ұсынымдарына сәйкес жүзеге асырылады. Тірек-қозғалыс аппара-

ты зақымдалған нашар еститін оқушы үшін арнайы жабдықталған орын таңдалады.

Жеке сабақтарды өткізуге арналған есту кабинеттері діріл тактильді құрылғылар, қосымша жинақталатын жеке пайдалануға арналған дыбысты күшейткіш аппаратурамен, дыбыстардың айтылуын қалыптастыру мен есту қабілетін дамыту үшін жұмыс істеуге арналған көрнекі құралдар және арнайы компьютерлік бағдарламалар, логопедиялық айналар, зондтар және құралдармен жабдықталуы қажет [13].

6. АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН ОҚУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ БОЙЫНША ЖАЛПЫ ҰСЫНЫМДАР

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау: дамуында бұзылыстары бар оқушылардың психикалық және әлеуметтік дамуына оңтайлы жағдай жасауға, оқушының ата-анасымен және қоршаған әлеммен арнайы ұйымдастырылған өзара әрекеттесу процесінде оның әлеуетті мүмкіндіктерін ынталандыруға бағытталған диагностикалық, түзету-дамыту және ұйымдастырушылық-әдістемелік шаралар кешені.

Есту қабілеті зақымдалған балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың мақсаты - барлық оқушыларға толыққанды әлеуметтік өмірге, ұжымға, жергілікті қоғамдастыққа белсенді қатысуға мүмкіндік беру, сол арқылы қоғамдастық мүшелері ретінде бір-біріне барынша толық өзара іс-қимыл мен қамқорлықты қамтамасыз ету.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың міндеттері:

- арнайы ұйымдастырылған түзету-дамыту әсері процесінде мектеп жасындағы есту қабілеті зақымдалған оқушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін ынталандыру;

- оқушылардың жасына сәйкес оқу әрекетінің негізгі түрлерін қалыптастыру және дамыту;

- психикалық функциялардың жеткіліксіздігін жеңу;

- есту қабілеті зақымдалған оқушыларда дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту;

- түзету әсерінің тиімділігін арттыратын инновациялық технологияларды әзірлеу.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру, мазмұны, іске асыру тәсілдері:

- * Пәнаралық тәсіл;

- * Күрделілік принципі,
- * Диагностика мен түзетудің бірлігі принципі;
- * Коммуникативті бағыт принципі;
- * Психологиялық сүйемдеу динамизмін күшейту,
- * Онтогенетикалық принцип;
- * Дамытушылық оқыту принципі;
- * Есту-сөйлеу ортасын құру.

Педагог-психологтың психологиялық қолдауы. Интеллектуалды даму-дың ерекшеліктерін, жеке және мінез-құлық реакцияларын анықтау, психологиялық қолайлы орта құруға көмектесу. Оқушылардың бейімделе алмау көріністерінің алдын-алу. Педагог қызметкерлерге, оқушылардың ата-аналарына немесе заңды өкілдеріне оқыту, тәрбиелеу және дамыту мәселелері бойынша көмек көрсету бойынша нақты ұсынымдар әзірлеу.

Әлеуметтік педагогтың көмегі. Бірлескен әлеуметтік маңызды әрекет, бос уақыт, әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтау, жұмысқа орналасу, сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру.

Арнайы мектепте есту қабілеті зақымдалған оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау келесі бағыттарды қамтиды: арнайы педагогтің (сурдопедагог) түзете қолдауы; сөйлеудің айтылу жағының және оның грамматикалық жазылуының кемшіліктерін жою, естіп қабылдауын, диалогтық және монологтық сөйлеуді дамыту, оқушының жалпы білім беретін пәндер бойынша үлгерімін бақылау.

Арнайы мектептегі сурдопедагог жұмысының алгоритмі:

1. Ұйымдастыру қызметі. Құжаттарды ресімдеу, сабақ кестесін жасау.
2. Диагностикалық қызмет. Есту және есту-көру қабілеттерін, тілдік даму деңгейін бағалау. Диагностика оқу жылының басында және соңында жүргізіледі.

3. Түзету қызметі. Арнайы ұйымдастырылған жеке, топтық және кіші топтық сабақтарда есту қабілетін дамыту. Әр түрлі сөйлеу материалдарын (дыбыстар, буындар, сөздер, сөйлемдер, мәтіндер) ажырата білу және тану қабілеті дамиды.

4. Кеңес беру-ағартушылық қызмет. Ата-аналар мен педагогтер үшін оқушылардың есту қабілетін дамыту бойынша ашық жеке және топтық сабақтар өткізу. Түзету процесінің барысы, мазмұны және қорытындылары туралы жеке кеңестер өткізу.

5. Әдістемелік қызмет. Сурдопедагог есту қабілеті зақымдалған оқушылардың даму ерекшеліктерімен, оқытудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін арнайы әдістермен таныстыру үшін мұғалімдерге арналған жеке (топтық) кеңестер мен семинарлар өткізеді.

Жеке бағдарламаны әзірлеу. Оның құрамына есту жағдайы, оның сақталу дәрежесі, дыбыстардың айтылу жағдайы, сөйлеудің даму деңгейі,

оқушының материалды игерудегі ілгерілеуін болжау, оқу деңгейі енуі тиіс.

Есту анализаторы қызметінің бұзылуы, ең алдымен, сөйлеудің дамуына теріс әсер етеді (В.Ю. Захаров). Туа біткен немесе кейіннен естімей қалған оқушыларда сөйлеу дамымайды, ол барлық психологиялық процестерге әсер ете отырып, айналадағылармен қарым-қатынаста елеулі кедергілер туғызады, сол себепті кеш естімей қалған оқушыларда қалдық сөйлеуді сақтау және дамыту белсенді түрде жалғастырылуы маңызды [20].

Өзара байланысты екі негізгі процесс бар: сөйлеуді тану және дыбыстау.

1. Когнитивті даму процесінде тілдік және тілдік емес сөйлеу. Сондықтан, сөздік қорды кеңейту, жаңа сөздерді, сөз тіркестерін игеру, сонымен қатар тілдік емес дыбыстар әлемі туралы түсініктерін кеңейту басты міндет болып табылады.

2. Ақпаратты көбейтуге және таратуға үйретудегі негізгі рөл оқушылардың оқуы үшін түсінікті табиғи сөйлеуді қалыптастыру болып табылады. Мектепте сөйлеуді қалыптастыру кезінде оқушыны күнделікті өмірде, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасқа ынталандыру және оның коммуникативті жағын белсенді дамыту маңызды.

Топтық және жеке сабақтарда сөйлеудің ырғақты жағының жылдамдығын есту арқылы қабылдау және көбейту бойынша жұмыс жүргізіледі: олардың көлемі, ұзақтығы, кідірісі, бағыты және тілдік емес және сөйлеу тілі дыбыстарының саны анықталады; қоршаған әлем дыбыстары туралы түсінік кеңейеді.

Сыныпта барлық оқушыларға тілдік материалды қабылдау қол жетімді болған жағдайда сөйлеу бірліктерін (сөздер, сөз тіркестері, сөйлеу кезектері, мәтіндер, өлеңдер) ажырату және анықтау ұсынылады.

Жеке сабақтарда жұмыс стационарлық дыбыс күшейткішті және жеке-леген құрылғыларды пайдаланып, сондай-ақ оларсыз да жүргізіледі. Дыбыс күшейткіштердің әр түрлерін қолдану оқушының есту жағдайына байланысты. Жеңіл және орташа құлақ мүкістігі бар оқушылармен тек жеке құрылғылармен жұмыс істеуге болады.

Жеке сабақтарда әр оқушының есту қабілеті максималды дәрежеде дамиды, бұл тыңдау үшін ұсынылған материалдың көлемі мен күрделілігінде, оны қабылдау тәсілдерінің күрделілігінде (тану, есте сақтау), дыбыс күшінің өзгеруінде (қалыпты дыбыс пен сыбырлау), баланың сөйлеу материалын қабылдайтын қашықтықтың артуынан көрінеді.

3. Есту қабілеті зақымдалған оқушылармен жұмысты мүмкіндігінше визуалды, практикалық, ауызша және т.б. қол жетімді әдістерді қолдана отырып жоспарлау. Жаңа материалды жақсы игеру үшін анализаторларды мүмкіндігінше кеңінен қолдану қажет. Оқыту есту, көру, иіс сезу, тактильді және проприоцептивті қабылдау және т.б. интегративті әрекет түрлеріне негізделген.

Жеке әдістемелік тәсілдерді таңдау проблемасын мұғалім түрлі жағдайда оқушылардың даралық ерекшеліктерін, олардың үстемдік ету жылдамдығын, зейін мен сенсорлық ынталандырудың мазмұнын сақтау мен өзгертуді ескеріп анықтайды.

Осылайша, білім беру сапасын қамтамасыз ету және арнайы білім беру ұйымдарында жеке және сараланған тәсілді іске асыру үшін білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне бағалау жүргізіледі. Білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауды педагог-психолог, арнайы педагог, әлеуметтік педагог жүзеге асырады [1]. Олар психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының құрамына кіреді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау жұмыстары келесі бағыт бойынша жүзеге асырылады:

1. Білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін бағалау процесін ұйымдастырады, білім беру қажеттіліктерін бағалау кезеңінде және білім алушыларды/тәрбиеленушілерді психологиялық-педагогикалық қолдау процесінде тәрбиешілердің/педагогтердің, мамандар мен ата-аналардың өзара іс-қимылын реттейді, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін жүзеге асыратын мамандардың құжаттамаларын жинау мен қалыптастыруды бақылайды.

2. Білім беру ұйымының басшысы ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары негізінде және ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалаудың нәтижелеріне сүйеніп, ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын, оның ішінде жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, мамандардың жеке-дамыту және түзету-дамыту бағдарламаларын бекітеді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қажеттіліктерін бағалауға, психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын, оның ішінде жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, жеке-дамыту және түзету-дамыту бағдарламаларын жасауға қатысады және жүзеге асырады, жеке, топтық, кіші топтық дамыту сабақтарын өткізеді.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыны психологиялық-педагогикалық тексерудің бастапқы кезеңінде оқушылардың аталған санатының ерекшеліктерін және олармен өзара әрекеттесу тәсілдерін білу маңызды. Маманды оқушы туралы құжаттамамен алдын-ала таныстыру қарым-қатынастың қолайлы әдісін таңдауға мүмкіндік береді.

2-кесте. Есту қабілеті зақымдалған оқушылармен қарым-қатынас әдісі

№	Оқушының ерекшелігі	Қарым-қатынас амалдары
1	Егер нашар еститін оқушы ауызша сөйлеу тілін меңгермесе -	ұсынылған материалдың сипатына шарттары сәйкес келетін немесе табиғи қимылдармен білдірілуі мүмкін тілдік емес тапсырмаларды қолдану қажет
2	Егер оқушының есту және көру арқылы қабылдауында проблема болса, онда	тапсырманы түсіндіру үшін дактильді немесе ым-ишараттық сөйлеу тілін қолдану қажет
3	Егер оқушы жеткілікті түрде ауызша сөйлеу тілін естімесе және оны көру арқылы қабылдаса -	жазба түрдегі нұсқауларды қолдану қажет
4	Егер оқушы ауызша сөйлеуді есту-көру түрінде қабылдаса -	нұсқаулықтағы жеке сөздерді түсінбеу, әдеттен тыс сұрақ қою көбінесе қате жауаптарға әкелетінін есте ұстаған жөн, сондықтан оқушы тапсырманы орындамас бұрын маман оның нұсқаулықты түсінгеніне көз жеткізуі керек. Мұндай тексерудің тиімді әдісі негізгіге ұқсас, бірақ жеңілрек тапсырма беру түрінде болуы мүмкін. Оқушы оны орындағаннан кейін негізгі тексеруді бастауға болады.

Есту қабілеті зақымдалған оқушыларды психологиялық-педагогикалық тексерудің ерекшеліктері диагностикалық құралдарға қойылатын ерекше талаптарда және тексеру процедурасының сипатында көрінеді (Т. А. Соловьева). Есту қабілеті зақымдалған оқушыны психологиялық-педагогикалық тексеруге арналған диагностикалық құралдарға қойылатын талаптар, ең алдымен, оларды тексеру үшін қолданылатын оқу құралдарына, заттарға, карточкаларға, диагностикалық әдістердің материалдарына қатысты [49].

Ол үшін:

- есту қабілеті зақымдалған оқушыларды тексеру кезінде қазіргі шындықтың бейнелеріне сәйкес келетін нақты объектілерді пайдалану қажет;

- бір мезгілде ұсынылатын карточкалардың санын шектеу кезінде жас және жеке ерекшеліктерін ескеріп, қоршаған әлемнің нақты объектілеріне барынша жақын заттардың дәл, қолжетімді суреттері бар карточкаларды пайдалану көзделеді;

- олардың шектеулі әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып, естімейтін/нашар еститін оқушыларға түсінікті нысандарды бейнелейтін карточкаларды пайдалану керек;

- қолданылатын кестелер жазбаша тапсырмалармен/нұсқаулықтармен қамтамасыз етілуі тиіс.

Сондай-ақ есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған емтихан процедурасының сипатына ерекше талаптар бар. Бұл процедураны орындау үшін:

- естімейтін/нашар еститін оқушының сөйлеу тілінің даму деңгейіне және ауызша сөйлеуді қабылдау мүмкіндіктеріне байланысты тапсырманы бейімдеу;

- нұсқауларды/тапсырмаларды жеткізу үшін жазбаша тапсырмалар, табиғи ым-ишараттар, дактильді және ым-ишараттық сөйлеу тілі, таңбалар мен көрсеткіштер және т.б. көмекші құралдар қолданылады;

- диагностикалық тапсырмаларды орындау, тексеру рәсіміне қарапайым тапсырмаларды енгізу үшін оқушыға қажетті әрекеттер алгоритмін ашатын қарапайым тапсырмалар;

- әр түрлі деңгейдегі есту қабілеті зақымдалған оқушының қиындықта-рына сәйкес көмек жүйесін енгізу: эмоционалды/психологиялық қолдау; тапсырманың мазмұнына қосымша көмек; әрекет ету тәсілін таңдауға/оны келесі мәселені шешуге аударуға көмектесу және т. б.;

- оқушылардың аталған санатының даму ерекшеліктерін және тексеру кезінде қолданылатын көмек түрлерін ескере отырып, нәтижелерді бағалау және талдау тәртібін қайта қарау ұсынылады.

Есту қабілеті зақымдалған және даму бұзылыстары бар оқушылардың жекелеген санаттары үшін инновациялық технологияларды, өзіндік әдістер мен пәндерді енгізуді жоспарлау қажет. Есту қабілеті зақымдалған оқушы-лар үшін түзету процесін ұйымдастырудағы маңызды факторлардың бірі - оларды арнайы жабдықтармен жарақтандыру болып табылады.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылармен өзара әрекеттесу кезінде пе-дагог қызметкерлерге және әкімшілік өкілдеріне жалпы ұсыныстар.

Назар аудару үшін. Сөйлесуді немесе қарым-қатынасты бастамас бұрын оқушының назарын аударыңыз. Көзбен байланыс орнатыңыз. Қажет болса, назар аудару үшін оны қолды жәй сермеуге немесе оқушыны түртуге бола-ды.

Визуальды коммуникация (ВК) - қабылдаушы тарап көру органдарымен бірге қабылдайтын ақпаратты жеткізу әрекеті. ВК таратушы тараптың (мимика, g — ым-ишарат, қимыл-қозғалыс) жеке қатысуы арқылы да, сондай-ақ визу-алды коммуникациялық ортаны (ВКО) құрайтын арнайы әзірленген тасымал-даушы-визуалды коммуникациялық орта объектілері (ВКО) арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін.

Егер сабақтағы әңгіме диалог/полилог режимінде жүргізілсе, топта бет-пе – бет сөйлесу қажет (көз үнемі түйісу керек) - бұл сөйлеуді қабылдаудың (есту және есту-визуалды қабылдау) оңтайлы шарттары.

Диалог құру.

- оқушымен сөйлескенде нақты сұрақтар қою керек;

- тым қатты дауыспен емес, орташа және түсінікті қарқынмен сөйле-

скен дұрыс (есту қабілетінің жоғалуы, көбінесе қатты дыбыстарға сезімталдықтың жоғарылауымен қатар жүреді);

- тақырыпты кенеттен өзгерту керек: еріннен оқуды жақсы меңгерген тұлғаның өзі өзгелердің сөзінің 35% - түсінеді де, қалғанын контексте болжайды;

- жәй сөйлемдерді қолданып және орынсыз сөздерден, шегіністерден, кіріспе сөздерден, шылаулардан, күрделі грамматикалық құрылымдардан және т. б. аулақ болған жөн;

- егер сіз айтылғанның мағынасын баса көрсету немесе нақтылау керек болса, бет қимылдарын, ым-ишара және дене қимылдарын қолдану керек.

Оқу процесін әдістемелік қамтамасыз етуге қойылатын талаптар.

Есту қабілеті зақымдалған оқушылардың қажеттіліктеріне жауап беретін оқу жоспарының элементтері, стандартты оқу-әдістемелік материалдардан басқа, қосымша болуы керек:

- мұғалімдер сабақтың негізгі материалдарын оқушылардың сөйлеу және танымдық ерекшеліктерін ескере отырып әзірлейді;

- оқушылармен жеке/топтық жұмыс үшін қажетті электрондық форматтағы оқу материалдары (оқушыларға электрондық форматта берілетін интеграцияланған аударым карточкасы (жеке /топтық жұмыс үшін));

- әр тақырып бойынша көрнекі материалдар мен ілеспе мультимедиялық материалдар;

- оқу материалдарының негізгі ережелерін көрнекі түрде ұсынуға мүмкіндік беретін мультимедиялық сыныптарда сабақ өткізу.

«Фонетикалық жаттығу» -естімейтін және нашар еститін балаларда жаңа сөйлеу дағдыларын бекіту құралы ретінде

Ауызша сөйлеуді қалыптастыру естімейтін оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудегі басты міндеттердің бірі болып табылады. Сонымен қатар, есту қабілеті зақымдалған оқушылар тіліндегі дыбыстардың айтылу жағын қалыптастыру міндеті ерекше маңызға ие, өйткені ол есту мен сөйлеу бірлігі бұзылған жағдайда жүзеге асырылады.

Мұғалім оқушылардың сөйлеу дағдыларының жай-күйіне назар аударуы керек.

Фонетикалық жаттығу мазмұны келесі жұмыс түрлерін қамтуы мүмкін:

- 1.Сөйлеу кезіндегі тыныс алуымен жұмыс. Жұмыстың мақсаты-оқушылардың ұзын дем шығаруды, сөйлеудегі тыныс алуын дұрыс қолдана білуін, бір дем шығаруда сөздер мен қысқа сөз тіркестерін қайталау, сонымен қатар сөз тіркесін синтагмаларға бөлу қабілетін дамыту.

2. Дауыспен жұмыс. Жұмыстың мақсаты-оқушылардың қалыпты тембрден өрескел ауытқусыз қалыпты дыбыс биіктігі мен дауыс күшін пайдалану дағдыларын дамыту, күш пен биіктік тұрғысынан дауыс модуляцияларын дамыту.

3. Ана тілінің дыбыстарын және олардың тіркесімдерін жаңғырту. Жұмыстың мақсаты-ана тілінің барлық дыбыстарын және олардың тіркесімдерін дұрыс шығару қабілетін дамыту.

4. Сөзбен жұмыс жасау оқушылардың сөздерді дұрыс қайталау қабілетін қалыптастыруды – бірге, артық дыбыссыз, дыбыстық композицияны сақтау (оқу сатысы бойынша – нақты немесе өрескел, рұқсат етілген алмастыруларды қолдана отырып), ана тіліне тән екпінді және орфоэпиялық ережелерді сақтап айтылуын білдіреді.

5. Сөйлем бойынша жұмыс оқушыларға сөйлемдерді және әуезді құрылымды сақтай отырып, сөйлемдерді қалыпты қарқынмен, бірге (дем шығару кезінде немесе сөйлемді кідіріспен бөлу арқылы) шығаруға мүмкіндік беруге бағытталған.

Фонетикалық жаттығулардың мазмұны айтылудың кез-келген аспектісі (сөйлеу тынысы, дауыс, дыбыстар, сөздер мен сөз тіркестері, сөйлеудің ырғағы және интонациялық құрылымының элементтері бойынша жұмыс) болуы мүмкін. Фонетикалық жаттығулардың материалы - сөздер, буындар, сөз тіркестері.

Оқу процесінде фонетикалық жаттығу қолданылады:

- сабақта қарым-қатынас жасау үшін қажетті тілдік материал; бірінші кезекте, бұл пән бойынша негізгі терминологиялық сөздікке, сондай-ақ оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыруға қатысты;

- фонетикалық принцип те ескеріледі: оқытудың осы кезеңінде дыбыстық элементтері бар арнайы қаныққан материал (дауысты және дауыссыз дыбыстармен бірге қолданылатын дыбыстың барлық дыбысталуын есепке алу, олардағы қиындықтардың біртіндеп күрделенуін ескере отырып) және сөйлеудің ырғақты-интонациялық құрылымы қолданылады;

- тілдік жаттығудың мазмұны осы сабақтағы ауызша сөйлеу күйіне және әр оқушының дыбысты айтуының жеке ерекшеліктеріне байланысты.

Фонетикалық жаттығу бірінші сабақта жүзеге асырылады. Бастауыш сыныптарда фонетикалық жаттығуға арналған тапсырмаларды бірнеше сабаққа бөлуге рұқсат етіледі, бұл оқушылардың баяу қарқынына байланысты. Жаттығу уақыты 3-4 минуттан аспауы керек. Бұл ретте оқушылармен жұмыс түрлерінің ауысуы мен сөйлеу әрекетінің (әдетте, жұмыс түрлерінің өзгеруі сөйлеу әрекеті түрінің өзгеруіне байланысты) өзгеруі есептелуі тиіс.

Фонетикалық жаттығуларды орындау кезінде мұғалім жіберілген айтылу қателерінің түзетілгеніне көз жеткізуі керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әдістемелік ұсынымдардың мақсаты есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектепте білім беру процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің негізгі мазмұнын ашу болып табылады. Қойылған мақсатты шешу үшін мазмұны жекелеген бөлімдерде көрсетілген міндеттер қойылды.

Бірінші бөлімде есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектептің білім беру процесін ұйымдастырудың нормативтік-құқықтық базасы қарастырылады.

Екінші бөлімде есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектептің білім беру процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің ерекшеліктері ашылады.

Келесі бөлімде есту қабілеті зақымдалған оқушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері мен ерекше білім беру қажеттіліктері сипатталған. Төртінші және бесінші бөлімдер сурдопедагог қызметінің мазмұнын және есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектепте білім беру кеңістігін ұйымдастыруға қойылатын талаптар көрсетіледі. Алтыншы бөлімде есту қабілеті зақымдалған оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша жалпы ұсыныстар берілген. Сондай-ақ, ұсынымның мазмұнына есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған арнайы мектептердегі сурдопедагогтермен жүргізілген сауалнамалардың талдаулары енгізілген.

Ұсынылған әдістемелік ұсынымдар арнайы мектепте сурдопедагогтің кәсіби қызметін жетілдіруге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Тиісті типтердегі және түрлердегі мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 31 тамызда № 29329 болып тіркелді.

2. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы.

3. «Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы.

4. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.

5. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 5 тамызда № 29031 болып тіркелді.

6. «Педагог» кәсіптік стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 15 желтоқсандағы № 500 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 19 желтоқсанда № 31149 болып тіркелді.

7. «Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2009 жылғы 17 тамызда Нормативтік құқықтық кесімдерді мемлекеттік тіркеудің тізіліміне N 5750 болып енгізілді.

8. «Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2023 жылғы 21 шілдедегі № 224 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2023 жылғы 27 шілдеде № 33166 болып тіркелді.

9. «Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500

Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2012 жылы 10 желтоқсанда № 8170 тіркелді.

10. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 03 сәуірдегі № 115 Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2013 жылы 10 сәуірде № 8424 тіркелді.

11. «Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 5 тамыздағы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2021 жылғы 6 тамызда № 23890 болып тіркелді.

12. «Қазақстан Республикасының халқына сурдологиялық көмек көрсету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 21 желтоқсандағы № ҚР ДСМ-306/2020 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 22 желтоқсанда № 21849 болып тіркелді.

13. «Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2016 жылы 26 ақпанда № 13272 болып тіркелді.

14. «Мемлекеттік білім беру ұйымдары педагогтерінің оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді таңдау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 9 желтоқсандағы № 491 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 12 желтоқсанда № 31060 болып тіркелді.

15. «Орта білім беру ұйымдарына арналған оқулықтардың, мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік кешендердің, оның ішінде электрондық нысандағы тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 22 мамырдағы № 216 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 25 мамырда № 20708 болып тіркелді.

16. «Мемлекеттік білім беру ұйымдарының білім алушылары мен тәрбиеленушілерін оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 91 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2016 жылы 26 ақпанда № 13288 болып тіркелді.

17. «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта, арнаулы, қосымша,

техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі № 130 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 6 сәуірде № 20317 болып тіркелді.

18. Куттыбаева Ж.К., Баймуратова А.Т., Култаев Д.Х., Абралы Н.А., Есмаганбетова Д.К. Совершенствование учебно-методического обеспечения в специальной школе. Алматы: ННПЦ РСИО, 2022. -68с.

19. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2011. – 380 с.

20. Чекалева Н.В. Теоретические основы учебно-методического обеспечения процесса изучения педагогических дисциплин в педагогическом вузе. /Диссертация/ Омск, 2018.

21. Новиков А. М. Педагогика: словарь системы основных понятий. – М.: Изд. центр ИЭТ, 2013. – 268 с.

22. Захаров В.Ю. Учебно-методическое обеспечение дисциплины как важнейший фактор качества при дистанционном обучении /В.Ю. Захаров, Ю.С. Попов, Кемерово: КемГУ, 2002.- 35 с.

23. Аргунова, Е.Р. Активные методы обучения: учеб.-метод. пособие / Е.Р. Аргунова, И.Г.Жуков, Р.Ф. Маричев. - М.: ИЦПКПС, 2005. - 104 с

24. Еленский Н.Г., Лещинская Т.Л., Хруль О.С. Модель учебно-методического обеспечения образовательного процесса в условиях интегрированного обучения детей с особенностями психофизического развития//Веснік адукацыі. – 2013. – № 11. – С. 13-18.

25. Ламеко С.В. Анализ литературных произведений, изучаемых в старших классах школы для детей с нарушением слуха / С. В. Ламеко, Н. П. Хоменко // Спеціальная адукацыя. — 2008. — № 2. — С. 23-41.

26. Баймуратова А.Т. Методическое обеспечение деятельности дошкольных организаций образования (в том числе в условиях инклюзии). Методические рекомендации. Алматы: ННПЦ РСИО, 2023. -56с.

27. Семушина Л.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: Учеб. пособие для преп. учреждений сред. проф. образования / Л.Г. Семушина, Н.Г. Ярошенко. – М.: Мастерство, 2001. – С. 213–215

28. Боскис Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха: Книга для учителя. 2-е изд.,– М.: Просвещение, 1988. – С. 128.

29. Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — 304 с. — (Коррекционная педагогика).

30. Волкова К.А., Денисова О.А., Казанская В.Л. Методика обучения глухих детей произношению. Серия: Коррекционная педагогика. – М: Владос, 2008 г.
31. Королева И.В. Кохлеарная имплантация глухих детей и взрослых. – С.-Пб.: Каро, 2008
32. Малофеев Н. Н. Кохлеарная имплантация: [эффективность кохлеарной имплантации при обучении глухого ребенка] / Н. Н. Малофеев // Дефектология. — 2013. — № 2. — С. 7—15.
33. Зыков С.А Проблемы сурдопедагогики. Избр. труды. Сост. и авт. библиографии Т.С.Зыкова, МА.Зыкова. М., 1997 г. - 232 с.
34. Коровин К.Г. Методические основы формирования личности слабослышащего школьника в учебном процессе /К. Г. Коровин // Дефектология. — 2002. — № 3. — С. 21—24.
35. Аугаева А.Н., Махметова А.А., Бутабаева Л.А.. Сурдопедагогика негіздері. 5B010504 – «Сурдопедагогика» мамандығына арналған Оқу құралы
36. Назарова Л.П. Методика развития слухового восприятия у детей с нарушениями слуха. – М.: Владос, 2001.
37. Рау Ф.Ф., Слезина Н.Ф. Методика обучения произношению в школе глухих – М.: Просвещение, 1981.
38. Черкасова Е.Л. Нарушения речи при минимальных расстройствах слуховой функции (диагностика и коррекция): Учебное пособие для студентов педагогических университетов по специальности «Дефектология». – М.: АРКТИ, 2003
39. Зикеев А.Г. Развитие речи учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений - М.: Академия, 2000
40. Комаров К.В. Методика обучения русскому языку в школе для слабослышащих детей: Учеб.пособие для вузов. 2-е изд., испр. М.: Изд. дом «ОНИКС 21 век», 2005.
41. Специальная психология. Под ред. В.И.Лубовского. Учебное пособие. 2-е изд.. -М., 2005
42. Шматко Н.Д., Красильникова О.А. Дети с нарушением слуха. Учебное пособие. «Просвещение», 2023г.
43. Коляда О. П. Использование аутентичных текстов на коррекционных занятиях по развитию устной речи и слухового восприятия учащихся с нарушением слуха / О. П. Коляда // Адукацыя і выхаванне. — 2022. — № 7. — С. 66—73.
44. Леонгард Э.И., Самсонова Е.Г., Иванова Е.А. Нормализация условий воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями в условиях инклюзивного образования. М.2011.

45. Любимов М.Л. Особенности восприятия и воспроизведения текста слабослышащими школьниками. Автореферат. М. 2003.
46. Кулакова Е.В., Любимов М.Л. и др. Создание специальных условий для детей с нарушениями слуха в общеобразовательных учреждениях. Методические рекомендации. М. МППГУ, 2012.
47. Сухова В.Б. Обучение математике в подготовительном – IV классах школ для глухих и слабослышащих детей: Учебное пособие. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002.
48. Янн П.А. Воспитание и обучение глухого ребенка: Сурдопедагогика как наука: учебн. пособие/пер. с нем. М.: Академия, 2003.
49. Соловьева, Т. А. Организация коррекционно-педагогической помощи ученику с нарушенным слухом, обучающемуся в массовой школе / Т. А. Соловьева // Дефектология. — 2011. — № 3. — С. 23—29.

ГЛОССАРИЙ

Арнайы білім беру ұйымдары - ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалардың (балалардың) жалпы білім беретін оқу және білім беру бағдарламаларын меңгеруі онсыз мүмкін емес, арнайы оқу бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық және өзге де құралдарды, тіршілік ету ортасын, сондай-ақ медициналық, әлеуметтік және өзге де қызметтерді қамтитын жағдайларды қамтамасыз ететін білім беру ұйымдары.

Әдістемелік қамтамасыз ету - тиімді оқытуды жүргізу үшін қажетті барлық құралдардың кешені.

Әлеуметтік бейімделу (лат. adapto-бейімдеу) - қоғамда қабылданған құндылықтардың, нормалар мен мінез-құлық стильдерінің мақсаттарын игеру және қабылдау арқылы әлеуметтік орта жағдайларына белсенді бейімделу.

Білім алу үшін арнайы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалар (балалар) – тиісті деңгейде білім алу және қосымша білім алу үшін арнайы жағдайларға тұрақты немесе уақытша қажеттілігі бар тұлғалар (балалар).

Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алу үшін қажетті арнайы жағдайларды анықтау.

Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау– тиісті деңгейдегі білім алу үшін, оның ішінде қосымша білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау мақсатында білім алушыға, тәрбиеленушіге көмек пен қызмет көрсету көлемін айқындау.

Есту кабинеті - бұзылған есту функциясының педагогикалық диагностикасын жүргізуге, оның жай-күйі мен даму мүмкіндіктерін бағалауға, оқытудың/тәрбиенің барлық кезеңдерінде есту-сөйлеу жүйесінің білім алушыларында/тәрбиеленушілерінде даму динамикасын зерделеуге, сондай-ақ есту қабілетін дамыту және дыбыстардың айтылымын қалыптастыру бойынша фронтальды, жеке және кіші топтық сабақтар өткізуге арналған арнайы жабдықталған үй-жай.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау - әрекеттің белгілі бір түрін орындау қабілетін қалпына келтіруге немесе өтеуге бағытталған қызметтер мен іс-шаралар кешені.

Сурдопедагог- Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту (ДАҚ ЕҚД) бойынша сабақтар өткізетін арнайы педагог

Сыныптардың (топтардың) толымдылығы – білім алушылардың нормаланатын саны.

Түзету (лат. correctio-түзету)-мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық дамуындағы кемшіліктерді түзетуге, әлсіретуге немесе тегістеуге бағытталған психологиялық-педагогикалық шаралар жүйесі. Бұл жекелеген бұзылыстарды түзету (мысалы, айтылымды немесе көруді түзету), сондай-ақ түзету оқу-тәрбие жұмысы процесінде оң нәтижеге қол жеткізу мақсатында мүмкіндігі шектеулі баланың жеке басына тұтас әсер етуі мүмкін.

Психологиялық-педагогикалық қолдап отыру – білім беру ұйымдарында іске асырылатын, процесінде білім алушыларды, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларды (балаларды) ойдағыдай оқыту және дамыту үшін әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасалатын жүйелі-ұйымдастырылған қызмет.

ҚОСЫМША А**Есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектеп сурдопедагогтерінің сауалнамаларын талдау (2024 жылғы сәуірдегі жағдай бойынша)**

Мүмкіндігі шектеулі он алты мыңнан астам бала республиканың 99 арнаулы мектебінде оқиды. Оның 18-і есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектептер болып табылады, оларда есту қабілеті зақымдалған екі мыңнан астам оқушы білім алады.

Осы санаттағы балаларды тәрбиелеу және оқыту, балалардың білім беру және түзету-дамыту бағдарламаларын игеру тиімділігі көбінесе арнайы мектептер мен арнайы педагогтердің жұмысын әдістемелік қамтамасыз ету деңгейімен анықталады.

Алдыңғы мониторингтің құралдары мен нәтижелерін талдағаннан кейін мақсаттар мен міндеттерге сәйкес келетін құралдар жиынтығы әзірленді. Сурдопедагогтердің сапалық құрамының және есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектептерді оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің жай-күйін анықтау мақсатында арнайы мектептердің сурдопедагогтері үшін сауалнама дайындалып, жүргізілді.

Сауалнаманың 1 блогы арнайы мектептердің кадрлық әлеуетіне арналған (сурдопедагогтер саны, арнайы мектептердегі жалпы және педагогикалық жұмыс өтілі, сурдопедагогтердің біліктілік санаттары, арнайы мектептерде жұмыс істейтін сурдопедагогтердің білімі туралы мәліметтер және т.б.).

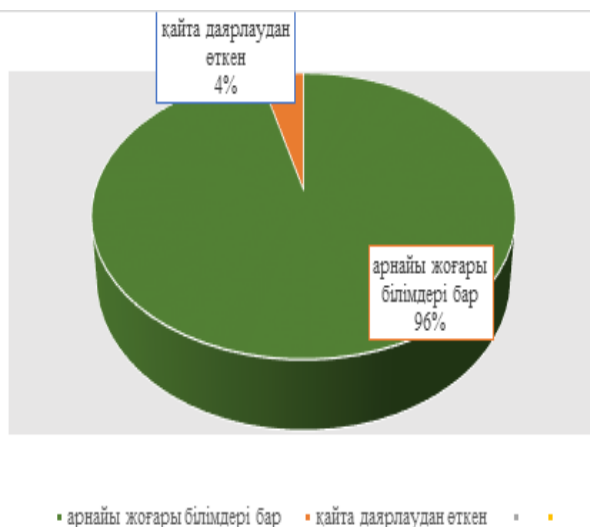
Сауалнаманың 2 блогы есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектептерді әдістемелік қамтамасыз етудің жағдайын анықтауға бағытталған (іске асырылатын арнайы үлгілік оқу бағдарламалары бойынша оқу-әдістемелік материалдардың болуы және т.б.). Сондай-ақ, сурдопедагогтердің әдістемелік білімі қазіргі заманғы сұраныстарға жауап беретін арнайы мектеп оқушыларын тәрбиелеу, оқыту және дамыту сапасына қол жеткізудің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырылады.

Мониторингке есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектептердің 287 сурдопедагогтері қатысты.

1 Блок. Есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған арнайы мектептердің педагогикалық кадрлармен қамтамасыз етілуі.

Сурдопедагогтердің негізгі білімі мен кәсіби құзыреттілігі арнайы мектептерді әдістемелік қамтамасыз ету деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан, бірінші сұрақ респонденттердің білімі туралы мәліметтерді нақтылауға бағытталған.

2024 жылы АИБД ҰҒПО жүргізген сауалнама нәтижелері көрсеткендей, сауалнамаға қатысқан педагогтердің көпшілігі жоғары арнайы білімі бар 276 (96%), тек 11 (4%) қайта даярлаудан өткен (1-сурет).

1-сурет. Педагогтердің білімі.

«Сіздің біліктілігіңіз, санатыңыз қандай?» деген екінші сұраққа келесі нәтижелер алынды: 75 (26,1%) сурдопедагогтің «Педагог» санаты бар. Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес, ол балалардың дамуы мен жағдайын диагностикалау әдістерін, даму бұзылыстарын барынша түзетуге бағытталған психологиялық-педагогикалық қолдау, арнайы педагогиканың заманауи әдістерін қолдану; арнайы білім беру саласындағы инновациялық педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, мотивациялық, диагностикалық, дамытушылық, коммуникативтік және әдістемелік қызметті жүзеге асыру; білім беру ұйымының әдістемелік бірлестіктерінің жұмысына қатысу; балалардың психологиялық-жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие процесін жоспарлау және ұйымдастыру; балалардың жалпы мәдениетін қалыптастыруға және оны әлеуметтендіруге ықпал ету, білім беру ұйымы деңгейіндегі іс-шараларға қатысу, балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, тәрбие мен оқытуда жеке тәсілді жүзеге асыру, кәсіби-педагогикалық диалог дағдыларын пайдалану, цифрлық білім беру ресурстарын қолдануы тиіс.

81 (28,2%) сурдопедагогтің «Педагог-модератор» санаты бар, ол «педагог» біліктілігіне қойылатын жалпы талаптарға сәйкес келуі, сондай-ақ:

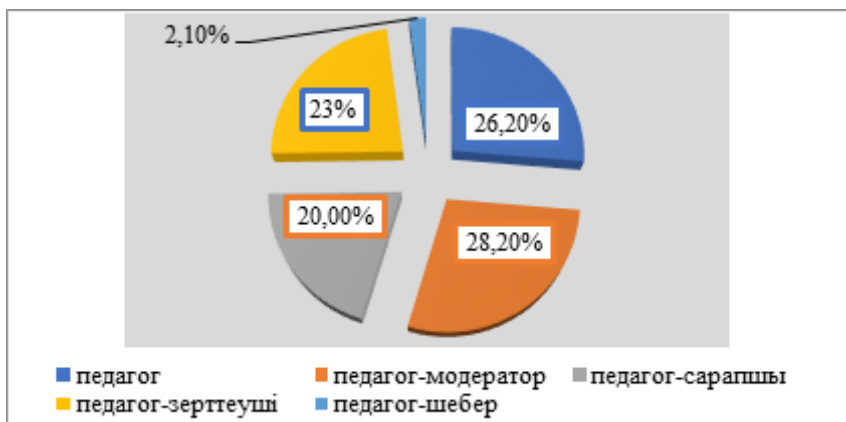
тәрбиеленушілердің дамуындағы бұзылыстарын диагностикалау мен түзетудің заманауи әдістерін қолдану, білім беру ұйымы деңгейінде тәжірибені жинақтауы керек.

58 (20%) сурдопедагогтер «Педагог–сарапшы» санатына ие, олар «Педагог-модератор» біліктілігінің жалпы талаптарына сәйкес келуі, сондай-ақ: балалардың даму бұзылыстарының алдын-алу және түзету әдістері мен тәсілдерін пайдалану; ата-аналармен немесе оларды алмастыратын тұлғалармен ынтымақтастықты қамтамасыз ету; инновациялық педагогикалық тәжірибені зерделеу және енгізу; оқу іс-әрекетін талдау дағдыларын пайдалану, тәлімгерлікті жүзеге асыру және кәсіби дамудың басымдықтарын айқындау; білім беру ұйымы деңгейінде өзінің және әріптестерінің, аудан/қала деңгейінде тәжірибені жинақтауы қажет.

67 (23%) сурдопедагогтің «Педагог-зерттеуші» біліктілігі бар, ол «Педагог – сарапшы» біліктілігіне қойылатын жалпы талаптарға жауап беруі, сондай-ақ: арнайы педагогика мен психологияның жаңа жетістіктерін пайдалану; қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып, оқушылардың қажеттіліктері мен психологиялық-физиологиялық ерекшеліктерін ескеріп, оқытудың инновациялық технологияларын, әдістері мен тәсілдерін қолдану және еңбекті қорғау; қызмет бағыты бойынша басқа ұйымдармен өзара іс-қимылды қамтамасыз ету; облыс деңгейінде қызмет бағыты бойынша әдістемелік әзірлемелердің болуы; сабақты зерттеу және бағалау құралдарын әзірлеу дағдыларын пайдалану, тәлімгерлікті жүзеге асыру облыс/республикалық маңызы бар қалалар және астана деңгейінде тәжірибені жинақтау; психологиялық-педагогикалық басылымдарда жарияланымдары болуы тиіс.

«Педагог – шебер» санатына тек 6 (2,1%) сурдопедагогтер ие, олар «Педагог-зерттеуші» біліктілігіне қойылатын жалпы талаптарға сәйкес келуі, сондай-ақ: арнайы педагогиканың жаңа жетістіктерін пайдалану; педагогикалық зерттеудің негізгі әдіснамалық қағидаттарын басшылыққа ала отырып, өзінің кәсіби қызметінің рефлексиясын жүзеге асыру; кәсіби даму траекториясына сәйкес өзін-өзі оқыту дағдыларына ие; авторлық бағдарламаның болуы немесе облыстық оқу-әдістемелік кеңесте және РОӘК-те мақұлдау алған жарияланған бағдарламалардың, оқу-әдістемелік құралдардың авторы (тең авторы) болуы; тәлімгерлікті жүзеге асыру және облыс деңгейінде арнайы педагогтердің кәсіптік қоғамдастығы желісін дамытуды жоспарлау, білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен республикалық және халықаралық кәсіптік байқаулардың қатысушысы болуы керек (сурет 2).

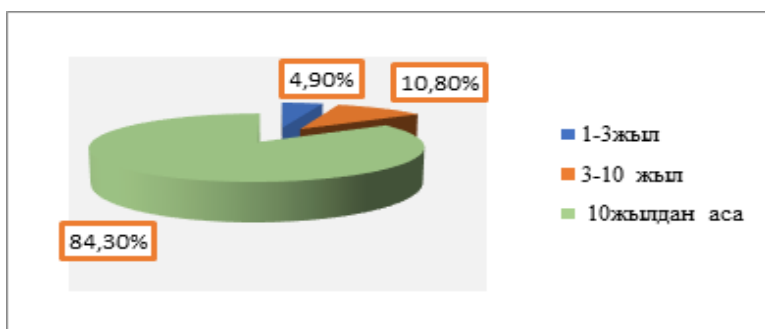
Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес, біліктілік санатын беру критерийлерінің бірі сурдопедагогтердің жұмыс өтілі болып табылады. Осы құжат біліктілік талаптарына сәйкес әрбір санат үшін белгілі бір еңбек өтілінің болуын көздейді: «Арнайы білім»

2-сурет. Педагогтердің біліктілігі, санаты.

бағыты бойынша жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі педагогикалық білім немесе жұмыс өтіліне талаптар қойылмай педагогикалық қайта даярлауды растайтын құжат; және (немесе) біліктіліктің жоғары деңгейі болған кезде: педагог үшін мамандығы бойынша жұмыс өтілі-модератор үшін-кемінде 2 жыл; педагог-сарапшы үшін – кемінде 3 жыл; педагог-зерттеуші үшін кемінде 4 жыл; және (немесе) біліктіліктің жоғары деңгейі болған жағдайда педагог-шебер үшін мамандық бойынша жұмыс өтілі – 5 жыл.

Мониторинг нәтижелері бойынша зерттеуге қатысқан сурдопедагогтердің жалпы жұмыс өтілі 1-3 жылға дейін - 14 (4,9%); 3 жылдан 10 жылға дейін -31 (10,8%); 10 жылдан астам -242 (84,3%) (3-сурет).

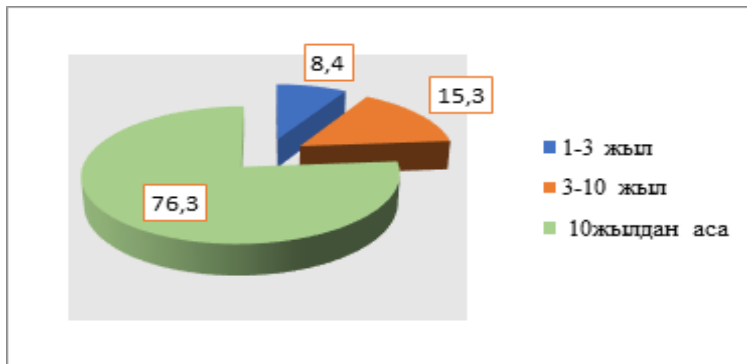
3-сурет. Арнайы мектептердегі сурдопедагогтердің жалпы жұмыс өтілі.

4. Алғашқы үш жылда педагогикалық мамандыққа индукция (ену, танысу), бейімделу (үйрену, бейімделу) және интеграция (толық ену, сәйкестену) жүреді. Алайда кәсіби өсудің келесі кезеңі 4-5 жылдан басталады. Әрі қарай, бұл өсу «локомотивке» айналуы мүмкін.

Алынған мәліметтер педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес педагогикалық өтілі бар арнайы мектеп сурдопедагогтерінің тиісті санаты жоқ екенін көрсетеді. Мысалы, келесі сауалнамалық сұрақтың нәтижелеріне сәйкес педагогикалық өтілі 1 жылдан 3 жылға дейінгі педагогтердің саны небәрі -24 (8,4%), 3 жылдан 10 жылға дейін -44 (15,3%) және сурдопедагогтердің жартысынан көбі 219 (76,3%) өз лауазымдарында 10 жылдан астам жұмыс істейді.

2-кесте. Арнайы мектептегі педагогтердің жалпы және еңбек өтілі

Педагогтер саны/%	1-3 жыл	3-10 жыл	10 жылдан аса
Жалпы еңбек өтілі	14 (4,9%)	31 (10,8%)	242 (84,3%)
Арнайы мектептегі еңбек өтілі	24 (8,4%),	44 (15,3%)	219 (76,3%)

4-сурет. Арнайы мектептердегі сурдопедагогтердің педагогикалық еңбек өтілі.

Осындай практикалық тәжірибеге ие бола отырып, олар көптеген функционалды мүмкіндіктерге ие, бастысы - олардың біліктілігін арттыруға негіз болады. Алайда, сауалнамаға қатысқан 287 респонденттің барлығы педагогикалық жұмыс өтіліне сәйкес біліктілік санаттарына ие емес (тек 58-«Педагог-сарапшы», 67 - «Педагог-зерттеуші» және 6 -«Педагог-шебер» санаттары бар).

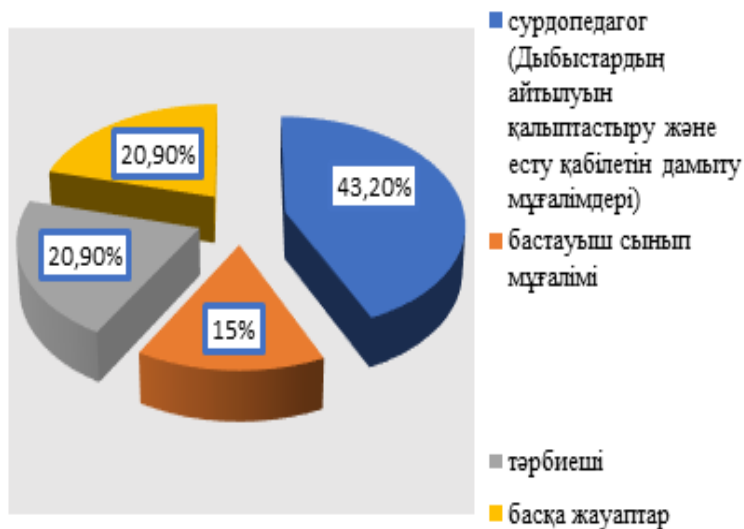
Біліктілік санатын алу үшін Педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарына сәйкес тиісті бейін бойынша педагогикалық немесе

өзге де кәсіптік білімі бар, сондай-ақ тиісті біліктілік берілген, педагогикалық қайта даярлау туралы құжаты, педагогикалық өтілі, кәсіптік құзыреттерге ие педагогтер жіберіледі.

Сондықтан мониторингтің келесі сұрағы сурдопедагог лауазымының педагогикалық немесе басқа кәсіптік білімге сәйкестігін анықтау мақсатында жүргізілді. Мониторинг нәтижелері көрсеткендей, 287 қатысушының тек 124 - і (43,2%) арнайы мектептердегі сурдопедагогтер (Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту мұғалімдері); қалған 43 (15%) - бастауыш сынып мұғалімдері; 60 (20,9%) – тәрбиешілер; 60 (20,9%) - басқа лауазымдарда жұмыс істейді.

3 – кесте. Арнайы мектептегі сурдопедагог лауазымдары

5. Сіздің арнайы мектептегі лауазымыңыз?	Сурдопедагог (Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту мұғалімдері)	Бастауыш сынып мұғалімі	Тәрбиеші	Басқа жауаптар
	124 (43,2%)	43 (15%)	60 (20,9%)	60 (20,9%)

5-сурет. Арнайы мектептегі сурдопедагогтердің лауазымдары.

Көрсетілген параметр бойынша алынған мәліметтер арнайы мектептердің білікті кадрлық әлеуетпен қамтамасыз етілуін, сондай-ақ қазіргі заманғы талаптарға сәйкес сурдопедагогтердің даярлық дәрежесін көрсетеді.

Білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі құралы оқу-әдістемелік қамтамасыз ету болып табылады, ол білім беру процесін құру тәсілдерін тікелей көрсетеді және игеруге жататын оқыту мазмұнының көлемі туралы толық түсінік береді. Оқу-әдістемелік қамтамасыз ету оқытудың әртүрлі дидактикалық құралдарын біріктіріп, оларды білім беру мақсаттарына бағындырады. Инвариантты және түзету компоненттерінің мазмұнына, оқушылардың біліміне, дағдылары мен практикалық тәжірибесіне, МЖМБС-да қамтылған бірқатар жалпы және кәсіби құзыреттерді қалыптастыруға қойылатын талаптарды бекітіп қана қоймайды, сонымен қатар оны іске асыруға ықпал етеді, жаңа білімдерді, инновациялық идеялар мен әзірлемелерді жинақтауға қызмет етеді, педагогтердің шығармашылық әлеуетін дамытуға ынталандырады.

Осыған байланысты сауалнаманың келесі сұрағы сурдопедагогтердің арнайы мектепте жұмыс істеуі үшін қажетті Қазақ тіліндегі оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің (оқулықтар, әдістемелік ұсынымдар және т.б.) жеткіліктілік деңгейін зерделеуге бағытталған. Сауалнаманың жауаптарын талдау көрсеткендей, 151 (52,6%) сурдопедагог «жеткілікті», 113 (39,4%) «жеткіліксіз», қалған 23 (8%) оқулықтар мен әдістемелік ұсынымдардың жоқтығын растады (4-кесте, 6-сурет).

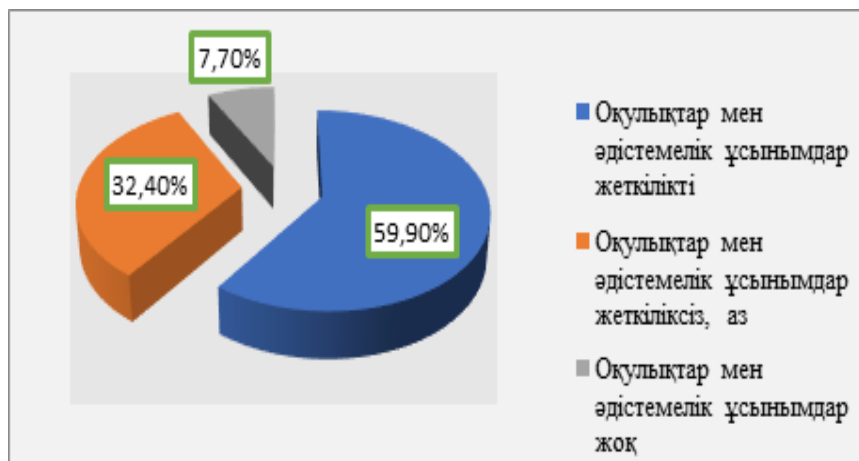

6-сурет. Арнайы мектептердің қазақ тілінде оқыту-әдістемелік (оқулықтармен, әдістемелік ұсынымдармен және т.б.) қамтамасыз етілуі.

7. Арнайы мектептегі сурдопедагогтің жұмысына қажетті орыс тіліндегі оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуі (оқулықтар, әдістемелік ұсынымдар және т.б.) мәселесі бойынша сұраққа 172 (59,9%) педагог «жеткілікті» деп жауап берді; 93 (32,4%) «жеткіліксіз», 22 (7,7%) респонденттер оқулықтар мен әдістемелік ұсынымдар «жоқ» деп жауап берді (кесте-4, сурет 7).

4-кесте. Қазақ және орыс тілдерінде оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуі

Сурдопедагогтің арнайы мектепте жұмыс істеуі үшін қажетті оқу - әдістемелік қамтамасыз ету (оқулықтар, әдістемелік ұсынымдар және т. б.)	Оқулықтар мен әдістемелік ұсынымдар және т.б. жеткілікті	Оқулықтар мен әдістемелік ұсынымдар және т.б. жеткіліксіз, аз	Оқулықтар мен әдістемелік ұсынымдар және т.б. жоқ
Қазақ тілінде	151 (52,6:)	113 (39,4%)	23 (8%)
Орыс тілінде	172 (59,9%)	93 (32,4%)	22 (7,7%)

7-сурет. Арнайы мектептердің орыс тілінде оқыту-әдістемелік (оқулықтармен, әдістемелік ұсынымдармен және т.б.) қамтамасыз етілуі.

«Орта білім беру ұйымдарына арналған оқулықтардың, мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік кешендердің, оның ішінде электрондық нысандағы тізбесіне» сәйкес, есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған әдістемелік кешендер саны біреумен ғана шектелген (А.Аутаева, А.Даурамбекова, А.Миралиева. Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту. Арнайы

мектептердің (сыныптардың) есту қабілетінде бұзылыстары бар (нашар еститіндер, кейіннен естімейтіндер) 1-сынып оқушыларына арналған әдістемелік құрал). Бұл-қатысуды талап ететін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің айқын жетіспеушілігін көрсету.

Мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына, оның ішінде электрондық нысандағы оқу-әдістемелік кешендерге арналған оқулықтар тізбесіне" сәйкес (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 22 мамырдағы № 216 бұйрығына өзгеріс енгізілді-ҚР ПМ 21.05.2024 жылғы № 112 бұйрығымен), оқу-әдістемелік кешендердің саны оқушыларға арналған әдістемелік кешендер тек біреумен шектелген (А. Аутаева, А.Даурамбекова, А. Миралиева. Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту. Есту қабілеті бұзылған арнайы мектептердің (сыныптардың) 1-сынып оқушыларына арналған әдістемелік құрал (нашар еститіндер, кейіннен естімейтіндер). Бұл – назар етуді қажет ететін оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің айқын жетіспеушілігін көрсетеді.

Алынған жауаптарды түсіндіру бірнеше мәселелерді көрсетеді. Біріншіден, есту қабілеті зақымдалған оқушыларға арналған ОӘК тізбесіне сәйкес оқу-әдістемелік қамтамасыз ету жеткіліксіз, толықтыруды қажет етеді; екіншіден, арнайы мектептердегі сурдопедагогтер кейбір нормативтік құжаттарды басшылыққа алмайды немесе жеткілікті деңгейде таныс емес.

8. Білім беру ұйымдарында даярлықтың жалпы деңгейін арттыру мақсатында педагог өзінің кәсіби деңгейін жүйелі түрде көтеруге және біліктілікті арттыру курстарынан өтуге міндетті. ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес педагогтердің біліктілігін арттыру кемінде үш жылда бір рет жүзеге асырылады (37-бап).

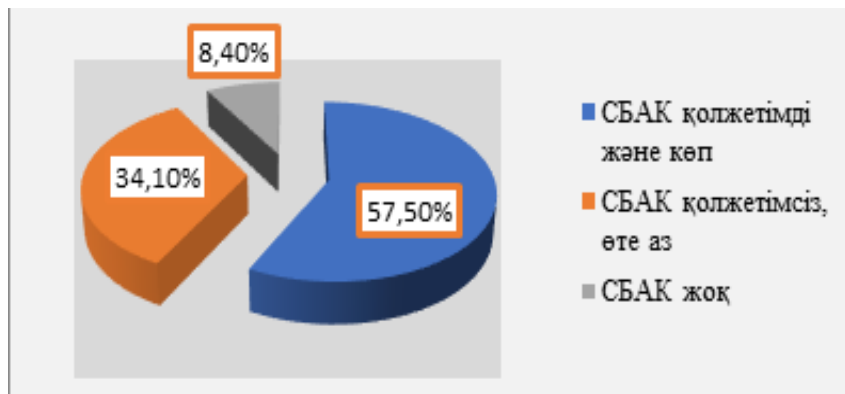
«Педагог» кәсіптік стандартының кәсіптік карточкасында педагогтің арнайы білім беру саласындағы кәсіптік қызметінің басты міндеттерінің бірі біліктілікті арттыру және/немесе қайта даярлау болып табылатыны анықталған.

Сондай-ақ педагогтерді аттестаттауды өткізу қағидалары мен шарттарына сәйкес, педагогтерді аттестаттау үшін педагог материалдарын (портфолиосын) бағалау парағында критерийлердің бірі білім беру саласындағы уәкілетті органмен келісілген білім беру бағдарламалары бойынша біліктілікті арттыру курстары болып табылады.

Демек, келесі сұрақ сурдопедагогтердің біліктілігін арттыру курстарының (СБАК) болуы мен қолжетімділігін анықтауға бағытталған: жауаптардың нәтижелері бойынша 165 (57,5%) респонденттер СБАК) көп және қолжетімді екенін атап өтті, 98 (34,1%) СБАК) аз және аз қолжетімді екенін көрсетті, олардың тек 24-і (8,7%) СБАК) жоқ (кесте-5, сурет -8).

5-кесте. Сурдопедагогтің біліктілігін арттыру курстарының (СБАК) болуы және қолжетімділігі.

Сурдопедагогтің біліктілігін арттыру курстарының (СБАК) болуы және қолжетімділігі	СБАК қолжетімді және көп	СБАК қолжетімсіз, өте аз	СБАК жоқ
	165(57,5%)	98 (34,1%)	24 (8,7%)

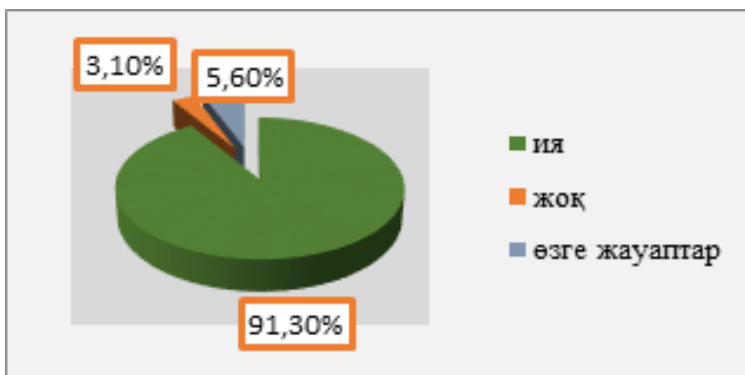

8-сурет. Сурдопедагогтің (СБАК) біліктілігін арттыру курстарының болуы және қолжетімділігі.

Сауалнаманың осы сұрағына жауаптар (сауалнамаға қатысқан 287 респонденттің 122-сі арнайы мектептердің сурдопедагогтеріне арналған курстардың жеткіліксіз санын растады) әдістемелік көмек көрсету және олардың қолжетімділігі үшін жағдай жасау жөніндегі шараларды іске асыру үшін біліктілікті арттыру курстарының санын ұлғайту қажеттігін куәландырады.

6-кесте. Педагогтердің арнайы мектептегі жұмысына қанағаттануы.

Сұрақ	Ия	Жоқ	Өзге жауаптар
Сіз арнайы мектепте жүргізіліп жатқан жұмысқа ризасыз ба?	262 (91,3%)	9 (3,1%)	16 (5,6%)

9-сурет Педагогтердің арнайы мектептегі жұмысына қанағаттануы.

Өз жұмысына сурдопедагогтердің жұмысына қанағаттанбау себебі туралы мәселе одан әрі арнайы зерттеуді қажет етеді.

Қазіргі заманғы арнайы білім сурдопедагогке әдістемелік ұсыныстар түрінде дайын рецепттерді беруді талап етпейді, тек білімді ғана емес, ең алдымен оның жаңа жағдайда жұмыс істеу үшін қажетті тәуелсіз рефлексиялық және жобалық іс-әрекетке қабілеттерін «өсіруді» талап етеді.

Бұл өз кезегінде сурдопедагогтердің біліктілігін арттырудың жаңа тәсілдерін іздеуді анықтайды. Сурдопедагогтердің жұмысы үшін олардың шығармашылық жұмысын ынталандырып қана қоймай, сонымен қатар сыныпта есту қабілеті зақымдалған оқушылардың түзету және дамыту жұмыстарын ұйымдастыруда ұқсас жағдайлар жасауға ықпал ететін жағдайлар жасау және қолдау қажет.

Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларының 3-тарауында білім беру ұйымы басшысының, директор орынбасарларының және сурдопедагогтердің лауазымдық міндеттері айқындалған.

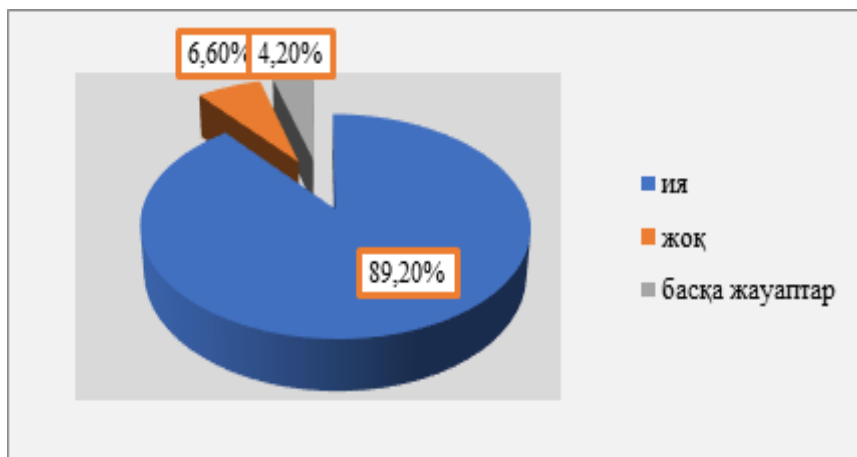
Осы нормативтік құжатқа сәйкес педагогтер мен басшылар лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамалары және олардың педагогтерге әдістемелік көмек көрсетуді ұйымдастыру және іске асыру жөніндегі міндеттері көрсетілген. Мысалы, сурдопедагог ерекше білім беру қажеттіліктерін топтық бағалауға қатысады; жеке оқыту, жеке-дамыту, түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлейді және жүзеге асырады және жеке (кіші топтық, топтық сабақтар) өткізеді; өзінің кәсіби құзыреттілігін арттырады(10-Параграф); әдістемелік кеңестердің, әдістемелік бірлестіктердің, желілік қоғамдастықтардың отырыстарына қатысады; білім беру ұйымының басшысы (директоры, меңгерушісі) (Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) білім беру ұйымының қызметін оның жарғысына сәйкес және осы біліктілік

сипаттамаларына сәйкес басқарады; қызметкерлердің лауазымдық міндеттерін бекітеді, олардың кәсіби құзыреттілігін арттыру үшін жағдайлар жасайды және т. б. (1-Параграф); білім беру ұйымы басшысының (директорының) (негізгі орта, жалпы орта) оқу жұмысы жөніндегі орынбасары оқу-тәрбие процесін, білім беру ұйымы қызметін ағымдағы жоспарлауды ұйымдастырады; оқу-тәрбие процесінің, ғылыми-әдістемелік және әлеуметтік-психологиялық қамтамасыз студия жай-күйін талдайды; және т.б. (4-Параграф); педагогтердің кәсіби шеберлігін және біліктілігін арттыру мақсатында бейіндік оқыту, ғылыми-әдістемелік жұмыс бойынша білім беру ұйымы басшысының (директорының) (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) орынбасары педагогикалық ұжымның қызметін үйлестіреді: оң педагогикалық тәжірибені жинақтау және тарату, педагогтердің әдістемелік бірлестіктерінің жұмысын ұйымдастыруда инновациялық технологияларды ұйымдастыру және сынақтан өткізу және т.б. (6-Параграф); білім беру ұйымы басшысының (директорының) (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары педагогтерді іріктеуге қатысады, педагогтердің кәсіби дамуы, біліктілігін арттыру және кәсіби құзыреттілігі жөніндегі жұмысты ұйымдастырады (5-Параграф).

Демек, келесі мәселе респонденттердің білім беру ұйымының басшыларынан әдістемелік көмек алуды бағалауына қатысты болды. «Сіз арнайы мектеп әдіскерлерінен, директордың оқу және тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларынан әдістемелік ұсыныстар мен көмек аласыз ба?» респонденттер келесідей жауап берді (%): 256 (89,2%) «Иә» деп жауап берді, 19 (6,6%) «жоқ» деп жауап берді, қалған 12 (4,2%) «жауап беруге қиынамын соқты» деп жауап берді (7-кесте, 10-сурет).

7-кесте. Мұғалімдердің арнайы мектеп жұмысына қанағаттануы.

Сұрақ	Иә	Жоқ	Басқа жауаптар
Сізге арнайы мектеп әдіскерлері, директорлардың оқу және тәрбие работе жөніндегі орынбасарлары әдістемелік ұсыныстар мен көмек көрсете ме?	256 (89,2%)	19 (6,6%)	12 (4,2%)

10-сурет. «Сізге арнайы мектептердің әдіскерлері, директорлардың оқу және тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарлары әдістемелік ұсынымдар мен көмек көрсете ме?» сұрағына алынған жауап нәтижелері.

Алынған нәтижелерге сәйкес, арнайы мектептердің сурдопедагогтары білім беру ұйымының әкімшілігінен жеткілікті деңгейде әдістемелік көмек алады деп айтуға болады.

МОНИТОРИНГ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫЛАР:

1. Мониторингке қатысқан барлық педагогтердің арнайы білімі бар.
2. Бірақ, мониторингке қатысатын арнайы білімі бар арнайы мектептердің сурдопедагогтерінің жартысынан көбі (56,8%) басқа лауазымдарда жұмыс істейді.
3. Респонденттердің жауаптарына сәйкес, арнайы мектеп сурдопедагогтерінің жартысынан көбі білім беру ұйымының әкімшілігінен жеткілікті әдістемелік көмек алады.
4. Алайда, арнайы мектепте жеткілікті педагогикалық тәжірибесі бар (3-10 жыл, 10 жылдан астам) көптеген педагогтердің еңбек өтіліне сәйкес тиісті біліктілік санаттары жоқ.
5. «Орта білім беру ұйымдарына арналған оқулықтардың, мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік кешендердің, оның ішінде электрондық нысандағы тізбесіне» сәйкес, есту қабілеті зақымдалған білім алушылар үшін бір ғана әдістемелік құрал ұсынылған. Алайда, респонденттердің жауаптары оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліктілігін бекітіледі (қазақ тілінде 151 (52,6:), орыс тілінде 172 (59,9%)), респонденттердің аз ғана үлесі (қазақ тілінде 8% және орыс тілінде 7,7%) оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігін көрсетті.
6. Респонденттердің 34,1% - ы сурдопедагогтер үшін біліктілікті арттыру курстарының (СБАК) аздығы мен қолжетімсіздігін көрсетті, ал 8,7% - ы СБАК -ның жоктығын растады.
7. Өз жұмысына қанағаттанбаған респонденттердің үлесі (8,7%) ерекше назар аударуды талап етеді. Сондықтан респонденттердің өз жұмысына қанағаттанбауының себебі қосымша арнайы зерттеуді қажет етеді.

Ұсыныстар:

1. Арнайы мектептердің сурдопедагогтері келесі бағыттар бойынша біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыруы қажет:
 - арнайы мектептердің сурдопедагогтерінің нормативтік-құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру;
 - есту қабілеті зақымдалған оқушылармен сурдопедагогтердің түзету-педагогикалық жұмысын оқу-әдістемелік сүйемелдеу.
2. Сурдопедагогтердің түзету-педагогикалық жұмысының мазмұны бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.
3. Есту қабілеті зақымдалған балаларға арналған арнайы мектептердің сурдопедагогтерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту және тәжірибе алмасу мақсатында әдістемелік семинарлар мен конференциялар ұйымдастыру.

**Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту»
пәні бойынша қысқа мерзімді (сабақ) жоспары**

Бөлім	
Педагогтің тегі, аты, әкесінің аты (болған жағдайда)	
Күні (аптасы, күні, айы, жылы)	
Сыныбы	
Оқушының тегі, аты, әкесінің аты, туған жылы:	

Есту қабілетінің даму (ЕҚД) жағдайы:	Аппаратпен (м)	Аппаратсыз (м)

Дыбыстардың ай- тылуының қалыпта- су (ДАҚ) жағдайы:	Автоматтанды- рылған дыбыстар	Автоматтандыру және саралау ке- зеңіндегі дыбыстар	Қою кезеңіндегі дыбыстар

Сабақтың тақырыбы	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары	
Сабақтың мақсаты	
ДАҚ: Дыбыспен жұмыс _____ (қою, автоматтанды- ру немесе саралау)	
ЕҚД: (мәтіннің атауы)	
Сабақтың барысы	

Сабақтың кезеңі/ уақыт	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар

Форма

«Дыбыстардың айтылуын қалыптастыру және есту қабілетін дамыту» бойынша орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) жоспар

Пәндер бойынша орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) жоспар

_____ пәні _____ сыныбы
Барлығы: _____ сағат, аптасына: _____ сағат

Бөлім/ Ауыспалы тақырып- тар	Сабақтың тақырыбы	Оқу мақ- саттары	Сағат саны	Мерзімі	Ескерту
I тоқсан					
II тоқсан					
III тоқсан					
IV тоқсан					

Ахмедиева К.Н., Байбулатова А.А., Стыбай А.Н.
Арнайы мектептерді оқу-әдістемелік қамтамасыз ету
(есту қабілеті зақымдалған білім алушыларға арналған)
Әдістемелік ұсынымдар

Редактор *К.Н. Ахмедиева.*
Технический редактор *Д. Токтарбекова.*
Компьютерная верстка *А. Кabanбаев.*

Формат 60x84\16. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 4,75

ННПЦ РСИО, 050008, г. Алматы, ул. Байзакова 273 А,
тел\факс 394-45-17, 394-45-07.